

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR HISTORISKA STUDIER

Ett landskap av tro

En uppsats om eventuella kopplingar mellan lämningar från yngre järnåldern och de första kyrkornas placering i västra Östergötland.

Lea Hultman
Institutionen för historiska studier
Göteborgs universitet
Arkeologiskt självständigt arbete på fördjupningsnivå, 15 hp
HT 2024
Handledare: Anders Gustafsson

Förord

Jag vill börja rikta ett tack till min familj som på många sätt stöttat och gett mig motivation under skrivandet, och för att ni följt med på de 'udda' utflykterna jag velat göra. Ett stort tack till min handledare för vägledning, goda råd och feedback. Jag hoppas du får en trevlig resa till Östergötland. Slutligen vill jag rikta ett tack till mina medstudenter; mina vänner. Tack för alla diskussioner och skratt, för stöttepelarna ni varit.

Lea Hultman, Göteborg, 8 januari 2025.

Abstract

For some time, there has been a general thought that churches built in the Early Middle Ages in Scandinavia, around the 12th century, directly replaced cult buildings or cult sites from the Late Iron Age. There are archaeologists who have criticized this and were instead skeptical that churches at all were built on places where a pre-Christian cult building existed. Several examples from Scandinavia contradict this and show a continuity of place and cult from the Late Iron Age to the Early Middle Ages. The aim of this thesis is through a spatial analysis, study Late Iron Age archaeological sites in the landscape around thirteen churches located around lake Tåkern in the western part of Östergötland, to see if there is a place and cult continuity from the Late Iron Age to the Early Middle Ages at the selected locations. During this period, the change from Old Norse religion to Christianity took place. It can be seen as a time of change in multiple ways; it affected people who lived during it both mentally and physically. Applying the spatial analysis in perspective to the change of religion and discussing this based on temporality, historical use and reuse of heritage, can provide a deeper understanding of the development of the landscape and the placement of the first churches in western Östergötland.

Keywords: *Late Iron age, Early Middle Ages, Landscape, Churches, Christianisation, Spatial analysis, Cultural heritage, Archaeology, Östergötland, Tåkern.*

Omslagsbild: Fotografi av Lea Hultman (2024-11-29). *Taget från kyrkogården vid Strå kyrka, där det går att se Appuna kyrka i bakgrunden.*

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
1.1 Syfte och frågeställningar	1
1.2 Avgränsning och urval	2
1.3 Forskningsöversikt.....	3
1.4 Teoretiska perspektiv.....	5
1.5 Metod och material	7
1.6 Källkritik	7
2. Historisk översikt.....	8
2.1 Kristnandet av Sverige	8
2.2 Landskapet	9
2.2.1 Fornlämningsmiljöer från yngre järnålder.....	10
2.2.2 Plats- och kultkontinuitet.....	12
3. Presentation av material	13
3.1 Appuna socken.....	13
3.2 Heda socken	14
3.3 Herrestad socken.....	15
3.4 Hov socken	16
3.5 Kumla socken	17
3.6 Källstad socken	18
3.7 Rogslösa socken	19
3.8 Röks socken	20
3.9 Strå socken	21
3.10 Svanshals socken.....	21
3.11 Väderstad socken.....	22
3.12 Västra Tollstad socken	23
3.13 Väversunda socken.....	24
4. Analys och diskussion.....	26
4.1 Ett samhälle i förändring	26
4.1.1 Religionsskiftet.....	26
4.1.2 Ortnamnen	28
4.2 Ett förfäders- och kyrkolandskap.....	30
4.2.1 En rumslig analys.....	30

<i>4.3 Kontinuitet – diskussion</i>	35
5. Slutsats	39
6. Sammanfattning	41
Referenslista	42
<i>Litteratur</i>	42
<i>Internetkällor</i>	46
<i>Figurförteckning</i>	48
<i>Bilaga 1</i>	49

1. Inledning

Området vid sjön Tåkern har en lång historia som sträcker sig bak till mesolitikum. Människor har genom alla år lämnat spår i landskapet och skapat ett förfäders landskap. Vare sig det är att de knackat in motiv på hällar, byggt stora gravhögar, rest stenar eller upprättat kyrkor. Alla har de gjort avtryck, generation efter generation. Landskapet är på så sätt laddat med minnen. Likaså påverkar vi landskapet idag och kommer lämna efter oss en historiekultur som generationer efter kommer använda för att skapa en relation mellan människor och minnen.

I det platta odlingslandskapet i västra Östergötland är det svårt att missa det arv som medeltidens generation lämnade efter sig i kulturlandskapet; kyrkorna. Står man vid en kyrka går det att skymta kyrkan i socknen bredvid. Den centrala bygden i Östergötland hade en intensiv period av upprättande av kyrkor under 1100-talet, vilket gjorde att landskapet blev väldigt kyrkotätt (Ullén 2004:124f). Detta medför även att det framträder som ett av de mest expansiva områden i Sveriges tidiga stenkyrkobyggande. Förutom det har Östergötland en hög koncentration av fornlämningar, framför allt från yngre järnålder (Sporrong 2004:20). Ulf Sporrong menar att Östergötlands fornlämningar från yngre järnåldern tillhör "landets rikaste fornlämningsbygder". Claes Theliander (2005:303) skriver att Östergötland kristnades tidigt, vilket antagligen är anledningen till det tidiga uppförandet av kyrkor.

Det har under flera år varit en utgångspunkt att de första kyrkorna uppfördes vid eller på platser som används vid religiös aktivitet under förkristen tid (Brink 1992:111ff). I Sverige finns ett praktexempel på Frösön i Jämtland, där det efter en kyrkoarkeologisk undersökning gick att se att Frösö kyrka byggts direkt på en förkristen kultplats. Men går det verkligen att dra en så generell slutsats? Att alla kyrkor som uppfördes under religionsskiftet från fornnordisk religion till kristendom byggdes vid platser som brukades för förkristen religiös aktivitet? För att delvis kunna ge svar på detta ska jag i denna uppsats försöka se om en sådan kontinuitet finns genom att studera landskapet och fornlämningsmiljön vid tretton sockenkyrkor i det kyrkotäta området i västra Östergötland närmare.

1.1 Syfte och frågeställningar

Uppsatsen ämnar studera tiden för skiftet från yngre järnålder till tidig medeltid i Östergötland utifrån ett religiöst perspektiv. Huvudsyftet är att göra en rumslig analys av de tidigmedeltida kyrkornas placering i landskapet för att se om en koppling mellan fornnordiska och kristna bebyggelser finns. En stor del i arbetet är att kartlägga en möjlig platskontinuitet för platser som brukats under båda tidsperioderna. Utifrån att en möjlig platskontinuitet kan konstateras kommer ämnet återbruk och historiebruk av landskap kopplat till kulturarv att beröras. För att uppnå syftet kommer tretton kyrkor belägna vid sjön Tåkern i västra Östergötland att studeras.

Genom uppsatsen önskas en större förståelse för landskapet och placeringen av de första tidigmedeltida kyrkorna som byggdes i Östergötland och huruvida en plats- och kultkontinuitet finns mellan dem och fornlämningsmiljöer från yngre järnåldern.

Utifrån syftet har några frågeställningar tagits fram som ska besvaras i uppsatsen:

- Hur kan den yngre järnålderns bebyggelser haft inverkan på var de första kyrkorna placerades?

- På vilket sätt kan de tidigmedeltida kyrkornas placering nära, intill eller på fornlämningar från yngre järnåldern tolkas i relation till religionsskiftet?
- Kan ovanstående förstås utifrån ett historiebruksperspektiv?

1.2 Avgränsning och urval

För valet av sockenkyrkor användes delvis kartan i fig. 1. I kartbilden är alla Östergötlands församlingskyrkor utmarkerade. Det går att se ett mönster och koppling mellan Östgötaslätten i västra Östergötland och en hög koncentration av sockenkyrkor. Storleken på socknarna är även den intressant, då de är mindre på slätten än i exempelvis norra och södra Östergötland. Anders Kaliff (2009b:37) skriver om hur det ofta framförts att det i Östergötland i äldre tid funnits tre mer eller mindre väldefinierade centralbygder. I öster har Norrköpingsbygden varit centrum, i de centrala delarna var centrum söder om Roxen (Linköpingsbygden) och i väst ska ett centrum legat strax söder och öster om sjön Tåkern. Vid Tåkern-området och Östgötaslätten har det inte gjorts många arkeologiska undersökningar, vilket beskrivs mer i nästkommande kapitel. Kyrkorna i området ingick i en inventering som ägde rum 2004–2005 av Anna Lindqvist och Östergötlands länsmuseum där en byggnads historik gjordes av dem, men de har inte satts i relation med landskapet omkring dem. På så sätt är det ett intressant område att avgränsa studien till och därför har tretton kyrkor i Tåkern-området valts att studera närmare i frågan om en plats- och kultkontinuitet från yngre järnålder till tidig medeltid förekommer. Något viktigt att ha i åtanke är att dagens sockengränser inte fanns förens i slutet av tidigmedeltiden. Alltså kan det finnas fornlämningar som är belägna i närheten av en kyrka, men som ingår i en annan socken och har därav inte använts i analysen för den sockenkyrkan.

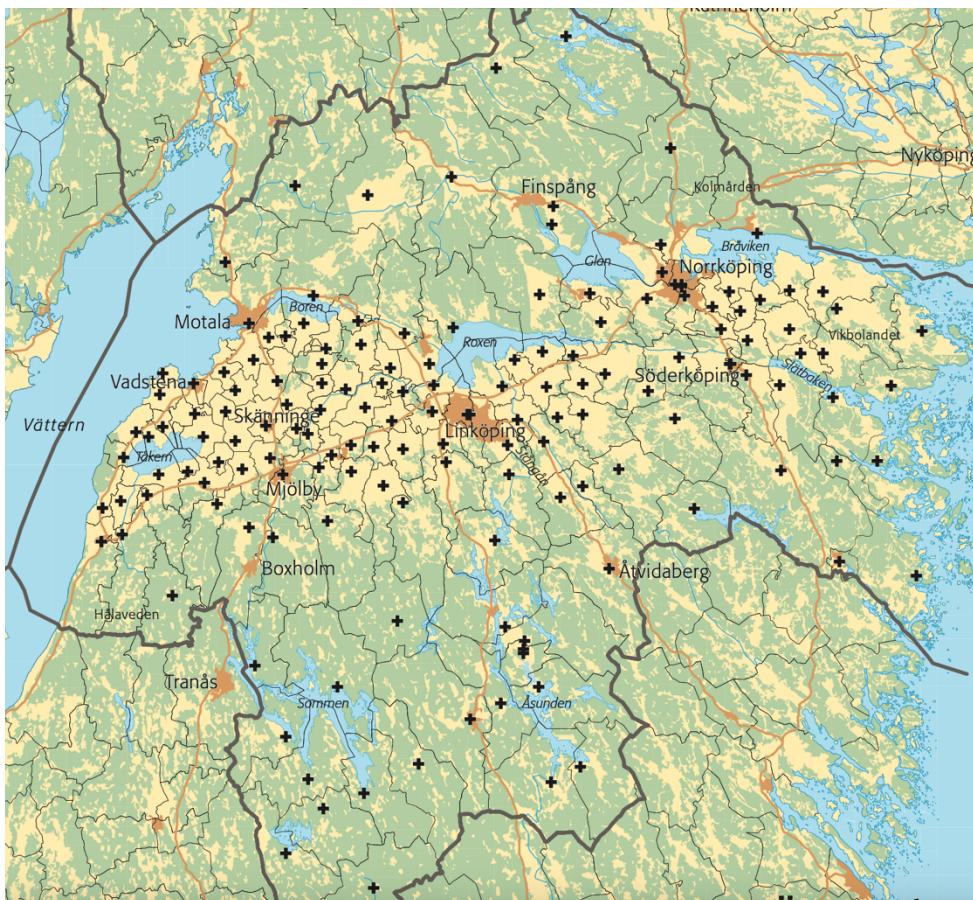

Fig. 1: Karta över Östergötlands sockengränser och församlingskyrkor.
©Lantmäteriverket Gävle 2002 (Sjöström & Ullén 2004).

Enligt Kulturmiljölagen (SFS 1988:950 2 kap. 1–3 §§) är fornlämningar något som tillkommit genom äldre tiders bruk, som människor från forna tider lämnat efter sig och som är varaktigt övergivna samt är från tiden före 1850. Detta gör att innebörden av begreppet fornlämningsmiljö är brett och behöver till denna uppsats avgränsas för att inte bli för stor. Som fornlämningsmiljö har jag valt att inkludera lämningar som finns inom en två kilometers radie runt kyrkorna och som kan dateras till mellan 700–1100 e.Kr. eller ungefär till yngre järnålder. Det är lämningar som bland annat boplatser, olika agrara lämningar och gravar, runristningar och kyrkor/kapell. Förutom fornlämningar har jag också tagit med lösfynd som har hittats vid lämningarna under till exempel inventering (se Bilaga 1). Kategorin 'fornfynd', som lösfynden är en del av, är annars något svårgreppad, då det i flera fall inte står med någon specifik datering till föremålen. Det finns även flertalet skärvstenshögar i området, antingen som enskilda lämningar eller intill boplatser. Jag har valt att inte ta med dessa i studien, då deras datering framför allt är kopplad till bronsåldersmiljöer (Riksantikvarieämbetet u.å.). Att det blev just en två kilometers radie runt kyrkorna beror främst på socknarnas storlek, som är förhållandevis små. I studien kommer även hällristningslokaler från vissa socknar att nämnas. Dessa hör egentligen utanför studiens avgränsning, men blir viktiga för analysen och diskussionen om kontinuitet i form av att de kan kopplas till den centralbygd som etablerades under bronsåldern.

Något värt att påpeka är att det inte är helt ovanligt att boplatser och gravfält från yngre järnåldern är belägna intill varandra, men många boplatser ligger fortfarande oregistrerade i marken (Ambrosiani 1964:88). Därav har bebyggelsehistorien för de utvalda platserna i Östergötland fokuserats på förekomsten av gravar, och att de indikerar bebyggelse. Dock ämnar inte uppsatsen att studera eller tolka gravarna i sig, utan fokuserar endast på deras förekomst och placering i landskapet samt en någorlunda datering till yngre järnålder. Jag skriver någorlunda då det utan en arkeologisk undersökning av gravar inte helt går att fastställa tiden för deras uppkomst, speciellt när det gäller ensamma runda stensättningar eller högar (Ambrosiani 1964:80).

Med uppsatsen vill jag ta reda på om en plats- och/eller kultkontinuitet finns från yngre järnålder till tidig medeltid. Med platskontinuitet menar jag på att en bebyggelse ersatts, byggts på, byggts om, eller liknande. Kultutövning åsyftas att en religiös aktivitet utförts på en plats, vare sig det är inomhus eller utomhus. Alltså innebär kultkontinuitet i det här fallet att religiöst utövande fortsatt på samma plats efter religionsskiftet.

Tidsavgränsningen jag valt att utgå ifrån kan naturligtvis diskuteras. Exakt när religionsövergången började är svårt att svara på, men som kommer framgå i nästkommande kapitel finns det forskare som menar att en infiltreringsfas började redan under folkvandringstid, runt 400 e.Kr. (Gräslund 2001:19f). En mer aktiv mission började under 800-talet (Brink 2012:623f) och runt år 1200 anses människorna i Skandinavien helt gått över till kristendomen (Gräslund 2001:21f). Detta synsätt kommer jag ansluta mig till. Den yngre järnåldern i Sverige sträcker sig från 400–1100 e.Kr. och är indelad i tre perioder; folkvandringstid, vendeltid och vikingatid. För uppsatsen är det främst fornlämningar från den senare perioden som är av intresse, i och med att religionsskiftet sker samtidigt. Därför har avgränsningen satts till mellan 700–1100 e.Kr.

1.3 Forskningsöversikt

Det var under 1800-talet som arkeologin byggdes upp till en vetenskaplig disciplin (Gräslund 2001:29). Redan i början intresserade sig arkeologer för perioden för kristnandet, då insikten

om att religionsskiftet också var gränsen mellan förhistoria och historia stod klart relativt snabbt. Intresset för kyrkobyggnader började redan nära 200 år tidigare än upprättandet av den arkeologiska disciplinen. Marian Ullén (2004:9) skriver om att det länge funnits ett intresse för landskapets kyrkor. Det var Elias Brenner (1647–1717) som fick uppdrag av Antiquitetskollegiet att börja dokumentera Östergötlands 'monument', vilket han ägnade sig åt under 1669–1670. Brenner fick en efterträdare som mellan 1806–1807 på eget initiativ avbildade kyrkor i landskapet.

Under 1996–2001 ägde projektet *Sockenkyrkorna. Kulturarv och bebyggelsehistoria* rum i Sverige (Ullén 2004:7). Målet var att öka kunskapen kring landets sockenkyrkor, men också att kartlägga kyrkor byggda före 1950, som idag återfinns som ruiner eller är helt försvunna. Projektet riktades i att studera etableringsskedet av de första kyrkorna samt ge en historik över församlingarna och kyrkornas om- och nybyggnadsfaser. I och med en sådan inventering ges en bild av sockenbornas satsning på sina kyrkor som tidigare aldrig klarlagts. I rapporten *Östergötland. Landskapets kyrkor* (Sjöström & Ullén 2004) redogörs, utifrån projektets syfte och mål, Östergötlands kyrkor och kyrkomiljöer. Det är 157 socken- och församlingskyrkor samt 155 församlingar som fanns i Östergötland 1950 som är underlag för rapporten.

Under början av 1900-talet startades forskningsverket *Sveriges Kyrkor; konsthistoriskt inventarium* (Ullén 2004:9). Forskningsverket ämnade att dokumentera och inventera kyrkor i landet som sedan gavs ut i flera volymer av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademin och Riksantikvarieämbetet (Kungl. Vitterhetsakademien u.å.). Volymerna har sedan digitaliserats av Vitterhetsakademiens bibliotek vid Riksantikvarieämbetet. I boken *Forskningsföretaget. Sveriges Kyrkor* skriven av Jakob Lindblad (2022), sammanställs en historik över arkivsamlingen som gjordes i och med forskningsverket *Sveriges Kyrkor; konsthistoriskt inventarium*.

Den västra delen av Östergötland är ett område där det sällan utförs arkeologiska undersökningar (Kaliff 2009a:8). Främst beror det på att landskapet är en fullåkersbygd där exploatering inte är av intresse. Dock, i samband med att järnvägen mellan Mjölby och Motala skulle utvidgas under början av 2000-talet, var arkeologiska undersökningar en del av arbetet. Med hjälp från tidigare förstudier, utredningar och förundersökningar kom några lokaler att bli av särskilt arkeologiskt intresse. Dessa undersökningar kom att gå under benämningen *Slättbygdsprojektet – västra Östergötland i ett långtidsperspektiv*, som startade på allvar 2003. I projektet har också forskare från flera discipliner utöver arkeologin varit med och bidragit till att vidga perspektivet av västra Östergötlands slättbygd (Kaliff 2009a:9).

Mellan 1990–1995 pågick projektet *Sveriges kristnande. Kultur och mentaliteter under vikingatid och medeltid*, där målet var att nå en gemensam syn på Sveriges kristnande inom flera forskningsdiscipliner med fokus på mentalitetshistorisk forskning (Nilsson 1996:11–16). Det är forskare från flera discipliner som varit delaktiga i projektet. Projektet har resulterat i fem olika volymer samt en sammanfattande slutrapport. Resultatet av forskningen kunde inte konstatera ett renodlat mentallistoriskt angreppssätt, som kunde röra den vardagliga befolkningens förhållningssätt och attityder till religionsövergången. Anledningen till detta beror främst på bristen av källmaterial från Skandinavien från tiden vid religionsskiftet.

Ämnet religionshistoria och främst religionsskiftet har visat sig vara ett intressant område att forska om inom flera discipliner. Det visar de många avhandlingarna som skrivits genom åren. Helge Ljungberg (1904–1983) disputerade 1938 i Uppsala med sin avhandling *Den nordiska religionen och kristendomen. Studier över det nordiska religionsskiftet under vikingatiden*.

Ljungberg började en kritisk prövning av den tidigare uppfattningen om att kristna kyrkor i allmänhet uppförts på förkristna kultplatser (Brink 1992:105). Detta perspektiv kom att fördjupas av Olaf Olsen (1928–2016) som 1966 disputerade i Köpenhamn med sin avhandling *Hørg, hov og kirke. Historiske og arkeologiske vikingetidsstudier*. Olsen menade att det fornsvenska namnet för en förkristen kultbyggnad var *hof*. Claes Theliander gör i sin avhandling *Västergötlands kristnande. Religionsskifte och gravskickets förändring 700–1200* från 2005 en analys av religionsskiftet i Västergötland genom att studera gravar.

I sin avhandling *Fornlämningar och bebyggelse* från 1964 kartlägger Björn Ambrosiani utvalda platsers bebyggelsehistoria i Attundaland och Södertörn. Den bygger på ett omfattande arkeologiskt fältarbete som gjordes 1956–1962 i Darsgårde i Skederids socken i Uppland (Ambrosiani 1964:9). Objekten som undersöktes var ett par gravfält samt en fornborg. För att förstå Darsgårdes bebyggelsehistoria redovisar Ambrosiani (1964:15, 20) ett 50-tal andra undersökningar innefattande 750 gravar, som gjorts i Attundaland och Södertörn. Frågor som han utgått från är om dateringen för gravfälten kan användas vid analys för ej undersökta fornlämningskomplex av liknande slag, vilken betydelse har de geografiska förhållandena för bebyggelsens lokalisering och ekonomi, samt vilken roll har fornborgarna i den bebyggelsehistoriska utvecklingen i Mälardalen? Resultatet visar att det är sannolikt att en bebyggelsekontinuitet funnits mellan yngre järnålder och medeltid för de undersökta områdena i Mälardalen, men att det är svårt att bedöma exakt när varje enskild enhet uppkom (Ambrosiani 1964:208f).

1.4 Teoretiska perspektiv

Per Nilsson (2017:15f) diskuterar utifrån andra författare om hur fornlämningar i landskapet påverkade tidsuppfattningen hos människor; hur temporalitet i landskapet kan påverka människor i flera generationer. Det finns platser som har brukats av människor under lång tid och över flera tidsperioder (Nilsson 2017:21) och deras spår och lämningar är samtidigt synliga sida vid sida (Hållans Stenholm 2012:38). Den mångtemporala karaktären som på så sätt finns i landskapet blir påtagligt ur ett landskapsperspektiv. Detta är något som Ann-Mari Hållans Stenholm skriver är uppenbart för arkeologer idag, att flera tidsskalor sammanfaller. Hon menar också att det därför således måste räknas med att människor i alla tider haft den realiteten om landskapet. Till platser som har en lång brukningshistoria kan det då bli svårt att tolka hur fornlämningslokalerna relaterar till varandra (Nilsson 2017:21). Rent arkeologiskt går det att observera om kronologiskt yngre och äldre lämningar har en stratigrafisk och kontextuell relation. Frågan där, som Nilsson tar upp, blir snarare att försöka förstå huruvida de spår vi finner i landskapet är efter ett medvetet bruk eller inte. För att få en större förståelse i hur människor tänkt och använt landskapet kan det diskuteras utifrån ett historiebruksperspektiv.

Historiebruk beskrivs av Peter Aronsson som ”... de processer då delar av historiekulturen aktiveras för att forma bestämda meningsskapande och handlingsorienterade helheter” (Aronsson 2004:17). I detta sammanhang är historiekultur materiella och immateriella källor, så som artefakter, ritualer, påståenden och sedvänjor, från det förflutna som genererar möjligheter att binda samman relationer mellan dåtid, nutid och framtid. Sambanden skapar uppfattningar mellan dåtid, nutid och framtid som sedan styr, etableras och reproduceras i historiebruket, vilket kan beskrivas som ett historiemedvetande (Aronsson 2004:17f). Begreppen kommer från en historievetenskaplig ram och kan inte översättas direkt till arkeologiskt material (Nilsson 2017:21f). Dock går det att se historiekultur som arkeologiska lämningar, alltså fysiska spår av historiebruket. I den meningen kan historiemedvetenhet vara en utgångspunkt i

diskussioner kring hur och varför ett kulturlandskap brukats och över tid laddats med olika betydelser, från flera generationer.

Inom landskapsarkeologi är tidsuppfattningen en central del (Nilsson 2017:14). Tid tenderar att definieras utifrån två synsätt, eller trender. Den ena trenden behandlar tid som linjär, relativ och absolut kronologisk. Ur det perspektivet är kulturella faser uppdelade och tidsepokerna följer varandra. Ett tydligt exempel är indelningen av tidsepoker utifrån Christian Jürgen Thomsens treperiodssystem, med sten-, brons- och järnålder och med dem olika kulturer. Detta synsätt på tid kom att ifrågasättas och diskuteras inom arkeologisk forskning under 1980- och 1990-talen. Den andra trenden berör tid från ett kulturellt konstruerat koncept och perspektiv. Detta gör diskussionen mer filosofisk, då den diskuterar tid, minne och materialitet både i förhistoriska och nutida samhällen vars tidsuppfattning inte ses i en dåtid, nutid och framtid. I kritiken mot den linjära/kronologiska tidsuppfattningen diskuteras hur forntidens människor såg på tid och att de sannolikt inte såg på det som något linjärt. Det är framför allt inom den fenomenologiska inriktningen som den forntida människans känsla för tid och rum har diskuterats (Hållans Stenholm 2012:37).

'Landskapet' har i och med den processuella teorin öppnat för nya sätt att se begreppet på (Hållans Stenholm 2012:38f). Hållans Stenholm skriver att den tidigare benämningen 'odlings- och produktionslandskap' har gått över till mer fantasieggande benämningar och nämner bland annat det 'rituella landskapet', 'minnenas landskap' och det 'meningsfulla landskapet' som nya synsätt. Liksom att landskapet är påtagligt för oss idag, går det således att räkna med att forntidens människor sett landskapet som en realitet. Det går även att se landskapet som minnesbärande av tidigare människors rörelser och handlingar. Enligt Hållans Stenholm finns ett förhållande mellan människa och landskap likt mellan människa och minne och "genom bruk och återbruk skapas ett minne som är föränderligt..." (Hållans Stenholm 2012:39). Landskapet kan på så sätt beskrivas som ett 'förfäders landskap' där monument och gravar håller kvar minnet av förfäderna, kanske i flera tidsperioder (Hållans Stenholm 2012:39f). Hållans Stenholm skriver om att återbruk av ett monument kan ses som en form av övertagande för att legitimera makt och status. Hon talar främst om en elit som tar över och ersätter en annan och visar sin maktbefogenhet genom att återbruka sådant som är kopplat med den förra elitens förfäder. Det går på så sätt att beskriva landskapet som uppbyggt av fragment av arv som människor lämnat efter sig och som senare generationer kommer att se som sitt kulturarv (Hedvall & Lindeblad 2007:11).

Utifrån de olika begreppen som beskrivits ovan kommer analysen och diskussionen i studien baseras på tid som något icke-linjärt. Att forntidens människor inte uppfattade tiden som indelat i tidsepoker. Dock bör det diskuteras utifrån att människor genom historien varit medvetna om ett dåtid-nutids-perspektiv, då lämningar från äldre tiders bruk varit påtagliga i landskapet och skapat en historiemedvetenhet hos samhällena som blir en del av deras kulturarv från tidigare generationer. Platser som har en lång brukshistoria kan ses som ett 'odlings- och produktionslandskap' i och med de tillgångar det ger. Samtidigt, om det brukats av människor kanske från samma släkt, generation efter generation, är det inte omöjligt att landskapet ses från ett annat perspektiv än endast som en tillgång för överlevnad, vilket är det som studien ämnar resonera kring; att se kulturlandskapet som ett levande kulturarv. På så sätt är det även av intresse att diskutera i vilken samhällsklass kristnandeprocessen börjar, om den kommer under- eller ovanifrån. Det kan sedan kopplas till det som Hållans Stenholm (2012:39f) skriver om gällande en elit som återbruka kulturarv för att visa sin maktbefogenhet, vilket kan diskuteras i frågan om en kontinuitet mellan fornlämningsmiljöer från yngre järnålder och uppförandet av kyrkor under tidig medeltid finns.

1.5 Metod och material

Till uppsatsen har jag använt en kombination av flera metoder för att analysera och besvara mina frågeställningar. En del bestod i att skapa en teoretisk grund. Litteraturen jag använt är främst från den arkeologiska disciplinen, men vissa hör också till ämnet historia. Källorna består av doktorsavhandlingar inom arkeologi, rapporter och andra publikationer. En annan del av metoden var att samla in empiriska data för att göra en rumslig analys av landskapet kring kyrkorna i Tåkern-området. Den rumsliga analysen genomfördes genom att studera de registrerade fornlämningarna som finns i Kulturmiljöregistret via Fornsök och nedteckna de lämningar som för studien är av intresse. För att komplettera den empiriska grunden åkte jag den 29/11–2024 även runt till alla tretton sockenkyrkor som utgör materialet för studien, vilket gav mig en större förståelse för landskapet. Under besöket fotograferade jag även alla kyrkor.

Litteraturstudien, den rumsliga analysen och besöket till kyrkorna har gjort att studien fått en balanserad grund för att besvara mina frågeställningar. De olika metoderna kompletterar varandra och den teoretiska och empiriska metoden har möjliggjort en bred analys av ämnet.

1.6 Källkritik

Majoriteten av alla arkeologiska undersökningar inom uppdragsarkeologin görs i samband med exploatering. Då området som studeras i uppsatsen till största del i senare tid utgjorts av fullåkersbygd har intresset för exploatering inte varit stor (Kaliff 2009a:8f). Till skillnad från de centrala och östra delarna av landskapet, där områdena kring bland annat Linköping och Norrköping haft flera omfattande utgrävningar som bidragit till en större kunskap om områdenas historia. Det hårda exploateringstrycket för områdena samt utbyggnaden av E4:an under 1980–1990-talen skapade flera uppdragsarkeologiska undersökningar. En annan aspekt i samma kategori är den troliga höga bortodlingsgraden av fornlämningar på slätten. I en arkeologisk rapport från en undersökning av en skelettgrav i Aska i västra Östergötland skriver Emma Karlsson (2021:4) om att flera gravar i området har blivit bortodlade och sönderplöjda genom åren. På så sätt bidrar båda aspekterna till att alla fornlämningar som finns eller funnits i området inte har registrerats eller dokumenterats, vilket kan påverka denna studies resultat.

Fornlämningarna i Bilaga 1 har nedtecknats med noggrannhet, dock finns det anledning att se registreringen med en källkritisk aspekt. Det är jag själv som har valt vilka lämningar som ansetts väsentliga för analysen och hade de valts ut av någon annan, är det möjligt att urvalet sett annorlunda ut. Då de nedtecknats manuellt av mig finns risken att lämningar som för studien hade varit intressanta har missats. Samtidigt kan lämningsnummer eller annan information nedtecknats fel. Enligt Ambrosiani (1964:80) är det svårt att datera vissa gravar om ingen arkeologisk undersökning gjorts. Därav kan det visa sig att gravar som valts att ha med i studien men som idag inte är daterade, egentligen var uppförda tidigare än 700-tal eller yngre järnålder. Samma gäller boplatser som inte har tydliga fynd som indikerar dess ålder, exempelvis föremål i flinta eller järn.

2. Historisk översikt

Detta kapitel avser att ge en kortare historisk översikt över området som i dag är Östergötland, med fokus på det västra slättlandskapet där kyrkorna som ska studeras är belägna. En landskapsbeskrivning för området ges från järnåldern till medeltid, i syfte för att skapa en bild av hur landskapet förändrats över tid. De för uppsatsen väsentliga fornlämningsmiljöerna från yngre järnåldern beskrivs för att sedan kunna diskuteras. För att förstå religionsskiftets påverkan av kyrkornas placering i Östergötland är det av vikt att förstå huvuddelarna av kristnandeprocessen i Sverige samt möjliga anledningar till att skiftet gick igenom helt under 1200-talet, vilket tas upp i första delkapitlet.

2.1 Kristnandet av Sverige

I och med kristendomens intåg till Skandinavien mellan 900- och 1100-talen¹ kom ett helt världssystem att bytas ut (Brink 2012:621). Det kan ses som en av de största förändringarna som människan har genomgått i Skandinavisk historia, både mentalt och socialt. Övergången till det kristna världssystemet kom förutom med en ny trosuppfattning, också med ett samhälle baserat på skrivna dokument. De skrivna orden var nu det som gällde, till skillnad från den muntliga traditionen som för samhället tidigare var principen.

Anne-Sofie Gräslund (2001:19f) skriver att religionsskiftet kan delas in i tre faser: 1.) infiltrationsfasen, 2.) missionsfasen och 3.) etableringsfasen. För Sveriges del började infiltreringsfasen förmodligen under folkvandringstiden (400–550 e.Kr) och varade i hundratals år. Rimligen kommer det från att nordbor hade kontakt med områden på kontinenten. Bland annat går det att se både genom arkeologiska fynd samt skriftliga källor att skandinaver tjänstgjorde i den romerska och germanska armén. Det är möjligt att personliga intryck och föremål kopplat till kristendomen och den kristna kulturen följde med tillbaka efter tjänstgöringen. Senare kom kontakten med Västeuropa att fortsätta samt utökas till de brittiska öarna. Korsornamentik på föremål från vendeltid (500–800 e.Kr.) kan komma från kontakter med kristna kulturer. Samtidigt ska korsornamentiken tolkas med försiktighet menar Gräslund (ibid.), då motivet även förekommer i kulturer som inte har anknytning till kristendomen.

Bilden om hur religionsskiftet gått till kan vi läsa om i en handfull skriftliga källor (Brink 2012:622). Problemet med källorna är att de inte nedtecknades för ett historiskt syfte och är i flera avseenden partiska. Flera av dem har också nedtecknats i efterhand. Ett exempel på det senare är *Vita Ansgarii*, som återberättar Ansgars missionärstid i bland annat Skandinavien, vilket är den andra fasen i religionsskiftet. Biografen nedtecknades efter det att Ansgar gått bort, av hans efterträdare Rimbart under 870-talet (Gräslund 2001:9). Under 820-talet skickades Ansgar till Sverige, närmare bestämt till Birka, för att konvertera människorna från den fornnordiska religionen till kristendom (Brink 2012:623f). En man vid namn Hergeirr, som i *Vita Ansgarii* går under namnet Praefectus, ska ha varit den första på Birka som konverterade och döptes av Ansgar. En kyrka ska även ha byggts på ön, men folket på Birka sägs ha gått tillbaka till den fornnordiska trosuppfattningen efter att Ansgar lämnade ön. Han ska ha kommit tillbaka år 852 och fått med sig kung Olaf att införa kristendomen i hans kungarike, vilket enligt *Vita Ansgarii* ska ha varit lyckat. Theliander (2005:20) menar att historierna i *Vita Ansgarii* bör läsas med en nypa salt. Mest troligt har de skrivits å Ansgars vinning i sin karriär som missionär, då han senare blev ärkebiskop i Hamburg-Bremen. Stefan Brink (2012:624) skriver liknande

¹ Tidsspännet som valts att utgå ifrån är från Theliander (2005:21).

att berättelsen om missionen troligtvis inte stämmer, men att den innehåller element av sanning som med åren har skrivits om.

Missionsfasen slutade sedan i och med den kyrkliga etableringen i Sverige (Gräslund 2001:21f). Den skedde vid olika tidpunkter i landet, men ungefär runt slutet av 1000-talet eller omkring 1100. Olof Skötkonung sägs vara den första kristna kungen som kan ha låtit döpas under 990-talet, enligt Sigtunamynten. Runt år 1200 kan övergången anses vara helt skiftad. Ett kyrkomöte hölls 1248 i Skänninge för att organisera kyrkan i Sverige efter rättsordningen från den romersk-katolska kyrkan. Detta ses som att Sverige nu blivit en del av det kristna Europa, samt fick en mer grundläggande organisation av kyrkan i och med sockenindelningen (Brink 2012:627).

Theliander (2005:20) skriver om varför kristendomen tog sig just hit till Sverige och Skandinavien. Han beskriver övergången som en folkrörelse, snarare än ett införande från samhällets elit. I alla fall till en början, innan den "...kidnappades av makten under tidig medeltid..." (ibid.). Detta var en process som pågick under 200 år i Skandinavien (Theliander 2005:21). En anledning till att övergången inte skedde samtidigt i Skandinavien kan bero på de olika regionala variationerna av den fornnordiska trosuppfattningen. Olika regioner hade skilda tonvikter på olika gudar och gudinnor som de tillbad samt olika ritualer.

För att en ny religion ska kunna ersätta en äldre finns några nyckelaspekter som Rodney Stark (1987:13) tar upp. Den modell som Stark framför är framtagen efter studier om mormoner, scientologer, den fornkristna kyrkan samt islam under de första århundradena, men som enligt Theliander (2005:76ff) kan appliceras på övergången från fornnordisk religion till kristendomen i Skandinavien. En viktig del är att den äldre trosuppfattningens kultur fortsätter ha en viss kontinuitet in i den nya. Germaniseringen av kristendomen kan också ha varit avgörande för övergången, där till exempel en utbredd helgondyrkan kan ha underlättat för övergången från fornnordisk polyteism till kristen monoteism. Även olika typer av firanden så som källkult och jul kunde fortsätta att firas, fast nu i kristen regi. En kärna som går att utläsa i vad Theliander skriver om Starks nyckelaspekter är att den nya religionen behöver ha en sorts spänning till sig som kan locka människor i en genomsnittlig ålder- och könsstruktur. Spänningen får dock inte sticka ut för mycket, men får heller inte vara för svag. Samtidigt verkar mycket handla om rätt tid och på rätt plats för inträdet.

Gräslund (2001:20f) och Theliander (2005:77) skriver också att den fornnordiska religionen på många sätt påverkades av kristendomen under folkvandrings- och vendeltid, vilket Theliander menar gjorde att en stark kulturell kontinuitet följde med i själva övergången till kristnandet. Samtidigt kan influenserna komma ifrån kristna kulturer och inte trosuppfattningen, där Gräslund ger korsornamentiken på föremål som exempel. Andra förändringar som går att se i bland annat gravskick, kultutövning och införandet av en ny sorts adel har influenser från den kristna kulturen, och nödvändigtvis inte från den religiösa delen (Brink 2012:626).

2.2 Landskapet

Östergötland är ett landskap av variation (Hedvall & Lindeblad 2007:11ff). Det gränsar mot Vättern i väst och Östersjön i öst. De norra och södra områdena är täckta av skogsbygder. Rakt genom landskapet, från öst till väst, sträcker sig ett bördigt odlingslandskap. Fullåkersbygden väster om Linköping kallas Östgötaslätten och är nästintill helt platt, endast på vissa ställen något böljande. Slättlandskapet har inte alltid varit ett öppet hav av böljande åkrar (Kaliff 2009a:5). Området har haft en betydligt mer variationsrik natur med både skogsmark och sjöar.

Det senare platta landskapet är ett relativt sentida fenomen. Idag upplevs kyrkorna och sockencentrumen på kort gångavstånd från varandra, men kartor från 1600-talet och beskrivningar av landskapet från 1760 visar ett helt annat landskap (Kaliff 2009b:13). Fjärdar, vikar och våtmarker skiljde kyrkorna åt i flera århundraden. Kulturlandskapet som utgör Östgötaslätten har tillkommit och formats efter flera generationers arbete (Hedvall & Lindeblad 2007:11). De har alla gett sina uttryck för ekonomi, ideologi och politik.

Något som präglat det äldre kulturlandskapets utseende är hur ägoförhållanden samt gårds- och godsstrukturerna såg ut (Kaliff 2009b:16). Dessa sociala förhållanden som formades under järnålder och tidig medeltid – de gamla markägoförhållanden – kan speglas i historiska kartmaterial och arkivalier. Det är möjligt att samhällseliten och storgårdsägande släkter från medeltiden har anor från den yngre järnålderns elit. Det bördiga odlingslandskapet har länge haft en hög koncentration av bebyggelse (Hedvall & Lindeblad 2007:12ff). Jämfört med resten av Östergötland är socknarna i väster små i storleken, så pass att flertalet av dem bestod av en enda storgård med en privat kyrka under tidig medeltid. Byarna i väst har varit förhållandevis stora, med upp till 20 gårdar. Resten av Östergötland har ett mer varierat landskap bestående av skog, berg och lågt liggande lerjordar, där socknarna är större med mindre byar. Dock har det norra området inte alltid varit så skogbevuxet, fram till ungefär 1600-talet var det ett relativt öppet landskap. De norra och södra områdena koloniserades senare, men har haft förhistoriska bebyggelser runt sjöar och vattendrag. Jämfört med Östgötaslätten uppfördes kyrkor här senare, men det finns undantag som exempelvis Asby som är beläget i den sydligaste delen av landskapet. I öst finns ett skärgårdslandskap som gränsar till Östersjön. Området har nästintill alltid varit glesbefolkat, det var först under andra halvan av medeltiden som en fast befolkning bosatte sig där. Trots det har mycket aktivitet ägt rum vid skärgården; genom skärgården gick de äldre farlederna till sjöss.

2.2.1 Fornlämningsmiljöer från yngre järnålder

Gravskicket under den yngre järnåldern var väldigt varierat, både gällande ritualen och gravens utformning. Det vanligaste var att kremra den döda som sedan begravdes i en ommarkerad grav eller under en hög (Price 2012:259f). Antingen brändes kroppen *in situ* och gravhögen byggdes direkt ovanpå, eller så kunde benresterna samlas ihop och läggas i en urna av något slag som sedan begravdes. Högarna som människorna begravdes i var av varierande storlek och form. Det kunde vara allt från en liten puckel i marken till meter höga, monumentala högar. Vanligast är cirkelformade gravhögar, men även ovala och rektangulära har hittats. De så kallade höggravfälten från yngre järnåldern kännetecknas av att flera enhetligt utformade högar ligger väl samlade (Gren 1997:64). De kan ses i relation till det samtida jordbruket, då de troligtvis låg intill gårdstomter. Generellt är gravfält från yngre järnåldern uppförda i anslutning till jordbruksbebyggelsen på odlingsbar mark (Ambrosiani 1964:68). Under sen vikingatid kom högar att upphöra som gravform och ersattes av stensättningar (Gräslund 1996:24).

Förutom högar kunde graven markeras med stenar (Price 2012:261). De varierar från enskilda resta stenar, så kallade bautastenar, till mer komplexa stensättningar i olika former. Stensättningarna kan vara cirklar, rektanglar eller trianglar, både ofyllda och ifyllda med sten. Treuddar förekommer också. Resta stenar som gravmarkörer började under bronsålder och sträcker sig in i yngre järnålder (Hyenstrand 1979:102ff). Deras miljökontext varierar från mindre gravfält, till stora 'bautastensgravfält'. Storleken på stenarna i sig varierar också, från små till stora monumentala. Domarringar är en stenkrets bestående av flera resta stenar och brukar dateras till äldre- och yngre järnålder. Tidigare har de tolkats som gravar, men det har ifrågasatts.

En annan stensättning som förekommer i Östergötland och brukar dateras till yngre järnåldern är treuddar (Hyenstrand 1979:111–115). Det är en stensättning med tre insvängda sidor som vanligen är fyllda med stenar.

Vanligast har brandgravar ansetts vara ett förkristet gravskick, samtidigt som skelettgravar där skelettet är lagt med huvudet i öst och fötterna i väst alltid bedömts vara från kristen tid (Gräslund 2001:43–48, Theliander 2005:327f). En sådan krass indelning går dock inte att ha. Det finns skelettgravar exempelvis på Birka från slutet av yngre järnåldern där personer har begravts med torshammarringar, som indikerar en förkristen grav. Liknande indelning gäller för gravgåvor. För den fornnordiska religionen var gravgåvorna en central del. Samtidigt finns det kristna gravar där personer begravts med smycken, som i stället varit som en symbol för ens sociala status, men som tolkats som gravgåvor. Det finns även båtgravfält från vendel- och vikingatid med skelettgravar, som enligt Gräslund bör antas vara förkristna gravar. Samtidigt praktiserades kremering i tidigkristna kulturer på en del håll på kontinenten (Gräslund 1996:24). Från 1000-talet finns flacka rektangulära gravar med en stenram, vilket kan vara gravar från de första kristna (Gräslund 2012:640).

Under 1000-talet uppkom Sveriges äldsta kristna gravmarkörer (Hedvall & Lindeblad 2007:145). De benämns som tidigkristna gravmonument, eller eskilstunakistor. Monumenten är byggda av kalkstenschällar och består av gavlar, långsidor och lock. Vanligast förekommande är kistformade monument med två gavlar, två långsidor och ett lock, eller en gravhäll bestående av två gavlar och ett lock som lagts på marken. På locken finns runslingor som berättar vem som begravts samt vem som uppfört kistan. Kistdelarna är dekorerade med ristningar eller reliefer, framför allt i form av slingrande drakar eller ormar, eller andra djur och ibland även växtornamentik. Hällarna i sig har en stor formvariation. Detta gäller främst gavlarna, som förekommer som höga, låga, spetsiga och ekbladsformade. Gravmonumenten uppfördes för både män och kvinnor. Det har också hittats hällar till små kistor, vilket kan visa på att även barn begravdes under monumenten.

Äldre tiders jordbruk går det att ta del av i skilda källor (Gren 1997:11). Går vi inte allt för långt tillbaka i tiden, finns skrifter och kartor som källmaterial, och även bevarade redskap. Från förhistorien är det de bevarade agrara lämningarna i landskapet som är vårt källmaterial. Generellt är agrara lämningar spår efter odling, men stensträngar kan ge oss en större uppfattning om agrarekonomin (Gren 1997:61ff). Stensträngar uppkom under äldre järnåldern och byggdes främst i Östsverige. Dessa var ursprungligen hägnadsmurar som var tillräckligt höga för att skilja nötkreatur från åker- och ängsmarken, men som idag är raserade. De ger en mer representativ bild av det agrara systemet, som utöver spannmålsodling består av boskapsskötsel. Förutom att avskilja boskapen från åker- och ängsmark, bildade flertalet stensträngar fågator och på så sätt ett hägnadssystem. I samband med omstruktureringarna av bebyggelsen under yngre järnåldern, kom stensträngarna att upphöra. Agrara lämningar från yngre järnåldern är för oss idag föga kända, främst då den marken fortsatt brukas tills in i sen tid. Kartor från 1600-talet visar att åkermarken från yngre järnåldern kontinuerligt varit i bruk, även under medeltiden. De äldre elementen har genom åren överodlats eller röjts bort. Bönder under förhistorien ville ha basiska marker med en variation mellan fuktiga och torra partier (Gren 1997:77). Förutom för odling, var det marker som var bra betesområden. Bland annat är Tåkernbygden ett exempel på sådan mark. Idag är dessa markområden inte särskilt fuktiga, vilket beror på utdikningarna under den agrara revolutionen. Även vattensänkningen av Tåkern med 1,7 meter bidrog till detta (Lindqvist 2004d:6).

2.2.2 Plats- och kultkontinuitet

Den fornnordiska religionens kultutövningar har ibland utförts inomhus i ceremoniella byggnader, som kan kallas för kulthus (Norberg 2014:13). Begreppen kultplats och kulthus har implicit avgränsats till förkristna förhållanden, men en kristen kyrkogård och en kyrka kan likaväl gå under den benämningen. Efter konverteringen till kristendomen kan hövdingen, storbonden, eller liknande, över ett samhälle ha byggt en träkyrka i samma område där den tidigare kultplatsen var belägen (Gräslund 2012:640ff). Det finns flertalet platser som arkeologiskt visar på en kontinuitet av kultutövning på platser, att en stenkyrka föregåtts av en kyrka i trä.

Ingen svensk stående kyrka, vad man vet, är från själva kristnandetiden (Gräslund 1996:30f, Bonnier 1996:202). Den äldsta träkyrkan som har daterats är från 1217 e.Kr. och finns i Granhult i Småland. Vid arkeologiska undersökningar av medeltidskyrkor har det vid flera tillfällen påträffats spår efter äldre träbyggnader som skulle kunna vara en kyrkobyggnad som uppförts vid övergångsperioden. De tidiga träkyrkorna kan ha uppförts som gårdskyrkor eller privatkyrkor, alternativt vid en kungsgård, centralort eller en tingsplats. Träkyrkorna kan sedan ha gått över till att bli sockenkyrkor. För Mellansveriges del verkar privatkyrkor varit mest förekommande. Även de tidigkristna gravmonumenten (eller så kallade eskilstunakistor) har kommit att indikera att en äldre träkyrka varit belägen på platsen innan stenkyrkan uppförts. De flesta kända exemplen av fragment som hittats från monumenten är från Östergötland. Det är även många kyrkor i Östergötland som har kvar sina medeltida takstolar vilket har gjort det möjligt att datera några av kyrkorna med hjälp av dendrokronologi (Bonnier 2004:39).

Enligt vad Gräslund (2001:33) skriver kan kultkontinuitet snävt tolkas som att det uppfylls då en kristen kultplats, det vill säga en kyrka, är direkt placerad ovanpå en fornnordisk kultplats i form av en offerplats. Det går att vidareutveckla tolkningen till att i stället mena att en kyrka ska vara belägen på en plats som använts under sen förhistorisk tid för religiösa handlingar för att det ska klassas som kultkontinuitet, alltså att kultutövningen inte endast handlar om offer.

3. Presentation av material

För att få en tydlig bild av fornlämningsmiljön kring sockenkyrkorna har jag utgått ifrån Kulturmiljöregistret via Fornsök. Jag har studerat var och vilka typer av fornlämningar som finns inom en två kilometers radie runt kyrkorna kring sjön Tåkern. Efter att ha samlat in mitt material och redovisat det i ett Excel-ark (se Bilaga 1) gick det att få en större överblick över landskapet. Följande i kapitlet kommer en presentation ske av de socknar som studerats närmare för att sedan i kommande kapitel analyseras och diskuteras.

3.1 Appuna socken

Appuna socken ligger i Göstrings härad, väster om Tåkern. På flygfoton och kartan med terrängskuggningar på Fornsök över socknen går det att se ett platt odlingslandskap med ett fåtal områden med skog. Gårdarna är spridda i socknen, med en liten större koncentration hus runt sockenkyrkan, som är placerad i princip mitt i socknen. Sockennamnet Appuna är lånat från kyrkbyn, som på 1290-talet betecknades *Apundhum* (Wahlberg 2003:23). I *Svenskt ortnamnslexikon* (Wahlberg 2003) står inget mer om hur namnet har utvecklats, dock skriver Oscarsson et al. (1987:3) att under 1300-talet återfinns namnet som *Appunda* och *Apondo*. Från 1760 använder Carl Fredric Broocman beteckningen *Apunda* och skriver även att kyrkan tidigare benämns *Abbotstuna* eller *Appeltuna*. Beteckningen *Apund* är ett möjligt forntida namn som på fornsvenska kan översättas till 'den vattenrika; den flödande'.

Fig. 2: Appuna kyrka (fotografi av författaren).

Den nuvarande kyrkan (se fig. 2) stod färdig 1887 då den gamla medeltida kyrkan var i för dåligt skick för att stå kvar (Oscarsson et al. 1987:5f). Den medeltida kyrkan uppfördes i mitten av 1100-talet, det som även kan kallas för kyrkobyggandets århundrade i Östergötland (Oscarsson et al. 1987:3). Antagligen var det en enrumsbyggnad i kalksten som sedan under årens gång byggts på. Förutom tillbyggnationer har några rivningar skett, även innan den stora rivningen på 1880-talet.

Från sockengränsen till kyrkan är det på vissa håll knappt två kilometer. På grund av studiens avgränsning, kunde alla socknens fornlämningar studeras närmare. Ett antal av dem faller antingen inte inom tidsramen för studien eller har inte någon datering. Majoriteten av lämningarna är gravar av olika slag (se Bilaga 1). En lämning som sticker ut är begravningsplatsen L2012:784. Den, till skillnad från de andra, verkar i sin beskrivning vara från flera tidsperioder. I övrigt är flera av gravarna idag bortodlade.

Under 2009 gjordes en arkeologisk undersökning på kyrkogården, då en dränering runt kyrkan skulle ske (Feldt 2010:4). Där hittades sex gravar varav ett ben från en av gravarna har daterats till 1520–1670 e.Kr. (Feldt 2010:14), gravarna i fråga hör till lämning L2012:784 (se Bilaga 1). I lämningens *Händelselogg* på Fornsök (u.å.) står det att det hittats fyra gravar *in situ*. Samtidigt finns en yngre individ som begravts med 33 svarta pärlor. Pärlorna är antagligen en så kallad

rosenkrans som användes som hjälpmedel vid bön. Dateringen är utanför uppsatsens tidsram, men då lämningsnummret inkluderar minst fyra gravar där alla inte är daterade, får den vara kvar i bilagan. Gravtyperna som finns inom socknen är typiska för yngre järnålder. Förutom den befintliga högen, de två runda stensättningarna samt en domarring ska även två gravfält ha funnits 1,3 respektive 1,5 kilometer från sockenkyrkan, men som idag är bortodlade. Det ena gravfältet (L2012:1318) har en tidigare anteckning som beskriver att det bestått av en domarring, hög och stensättningar. Runstenen (L2012:1209), som idag står bredvid ingången till kyrkan, ska enligt en kyrkobeskrivning samt en kyrkobyggnadsinventering ha varit inmurad med skriftsidan inåt i väggen i medeltidskyrkans sakristia, innan den ställdes på sin nuvarande plats vid uppförandet av 1880-tals kyrkan (Feldt 2010:5). Samtidigt är belägget inte helt hundra, då det enligt en artikel visar att stenen enligt tradition kommer från Lunna som ligger 1,5 kilometer väster om Appuna kyrka.

3.2 Heda socken

Heda socken är beläget i Lysings härad, sydväst om sjön Tåkern och sydöst om Omberg. Socken ligger i ett väl uppodlat slättlandskap, vilket tydligt syns på flygfoton och terrängskuggningen på Fornsök (u.å.). Enligt terrängskuggningen går det att se några få ställen som höjer sig något i landskapet. Bland annat Isberga naturreservat norr om sockenkyrkan, där det även finns flera gravar. Namnet Heda har anor från sent 1200-tal (Wahlberg 2003:121). Sockenkyrkan anlades vid sitt uppförande på hedmark i utkanten av en by och från 1294 finns det första belägget för kyrkans namn, som då var *Hedeskyrke* alltså 'kyrkan på Heden'. Namnet gick sedan över till *Hedhe* som kommer från fornsvenskans terrängbeteckning för hed.

Fig. 3: Heda kyrka (fotografi av författaren).

Kyrkan är placerad i nordvästra delen av socknen och är uppförd omkring 1150 (Hedvall 2013:8). Dateringen kommer från dendrokronologiska analyser. Enligt Hedvall bestod kyrkan först av ett torn, långhus och kor, med eller utan absid som byggdes i kalksten. Sedan ska ett kapell och sidoskepp byggts till mellan 1160–1180-talen. Ett vapenhus uppfördes under medeltiden, söder om kapellet. Under 1800-talet kom förslaget att kyrkan skulle rivras och ersättas med en större byggnad, men det slutade med att Heda kyrka byggdes om i stället (Hedvall 2012:9). Dock revs och ersattes det medeltida koret med ett nytt kor med en stor absid och korsarmar (se fig. 16). Även vapenhuset revs i samband med ombyggnationen. En sista restaurering av kyrkan skedde under 1900-talet. Detta gör att Heda sockenkyrka präglas av flera tiders utseendeideal.

I socknen finns olika typer av gravar (se Bilaga 1). Högar är dominerande, både som enskilda och tillhörande ett gravfält. Det största gravfältet (L2012:7658) med 167 fornlämningar bestående av fyra olika gravtyper ligger intill kyrkan och området runt kyrkan är generellt där den högsta koncentrationen av fornlämningar finns. Intill kyrkan finns fyra runstenar. Två av dem är inmurade i fasaden på kyrkans östra del, det är L2012:8218 och L2012:7579 (se fig. 16). De murades in i samband med uppförandet av det nya koret under 1800-talet, en information som gick att läsa på informationsskyltar intill runstenarna. De fem gravfälten som finns med i Bilaga 1 ligger inte längre än en kilometer från kyrkan. Även det nu borttagna

flatmarksgravfältet låg intill kyrkan (L2012:7873). Gravfälten består av relativt många gravar, där runda stensättningar är främst förekommande. Även andra enskilda gravar är belägna nära kyrkan.

Under 2010 utfördes en arkeologisk undersökning invid kyrkan, där ett schakt grävdes runt byggnaden. En lampa skulle placeras ungefär mitt i där det tidigare vapenhuset stått, så schaktet kunde inte grävas runt om vapenhusets grunder utan drogs tvärs igenom huset (Hedvall 2013:23ff). Arkeologerna kunde i alla fall se att murarna till vapenhuset låg i liv med kapellet. Vid västingången, under trappan till kyrkan hittades ett tidigkristet gravmonument i kalksten (L2008:3358) med en runslinga med texten "... detta valv (?) Gudlög, [sin] moder..." (Hedvall 2013:26). Under gravmonumentet hittades ett skelett av en kvinna som antas vara Gudlög. Ovanför kvinnoskelettet fanns två andra gravar. Det precis ovanför är från en man i 35–40 års åldern, som möjligtvis begravts i en trækista. Det översta skelettet är från ett barn. Dateringen av skeletten visar att kvinnan begravts runt 1030–1070 e.Kr., mannen mellan 1040–1160 e.Kr. och barnet mellan 1260–1290 e.Kr. (se bilaga 3 i Hedvall 2013).

3.3 Herrestad socken

Herrestad socken ligger i Dals härad. Socknen består av ett platt, öppet landskap med gräns mot Tåkern i söder och är en del av Östgötaslätten. Området har knappt någon skog, utan odlingsmarken är det dominerande. Det är kyrkbyn som gett namnet på socknen och är omnämnd från 1208 då som *Hærastadhum* (Wahlberg 2003:125). Namnet kan komma från fornsvenskan genitiv av mans(bi)namnet *Hære* som översätts till 'den gråhårige'. Ortnamnet tyder på att en storgård och gårdsfolk av rang funnits i området under järnåldern (Hedvall & Lindeblad 2007:182).

Sockenkyrkan är belägen strax söder om mitten av socknen och har flera hushåll vid sig. Herrestads kyrka har daterats till 1112 ± 5 e.Kr., detta genom en dendrokronologisk datering av takstolen (Lindqvist 2005a:7f). Till en början utgjordes kyrkan av ett långhus och absidförsett kor. Sedan under 1100-talets andra hälft byggdes tornet. Kyrkan har fram tills början av 2000-talet genomgått flera ombyggnationer, renoveringar och restaureringar (Lindqvist 2005a:15–18). De runristningar som hittats är fragment av tidigkristna gravmonument. Monumenten består av fem hällar som har vikingatid ornamentik.

Fig. 4: Herrestad kyrka (fotografi av författaren).

I Herrestad socken finns ett fåtal lämningar som visar på aktivitet från yngre järnålder (se Bilaga 1). De lämningar som är av intresse för studien är koncentrerad till kyrkan och majoriteten av dem är runristningar som alla hittats intill kyrkan. Det har gjorts en arkeologisk undersökning 2007 där ett schakt grävdes runt kyrkan (Carlsson 2007:2). Benfragment från människa hittades i schaktet som återbegravdes direkt (Carlsson 2007:7ff). Ett fragment från ett tidigkristet gravmonument hittades i fundamentet till absiden. Enligt beskrivningen har den använts som byggnadsmaterial i den äldre kyrkan. Vid jämförandet med de tidigare funna fragmenten gick det att se att de inte är från samma häll som det som hittades i absiden.

Fyndet av de två keramikskärvorna (L2008:7872) är möjligtvis inte av vikt för studien på grund av deras datering till yngre bronsålder-äldre järnålder, men visar på aktivitet invid dagens område för kyrkan. Det finns en hägnad registrerad på Fornsök (L2009:9598), dock inga andra hägnadssystem eller färdvägar. Inga gravar finns registrerade på Fornsök i hela socknen. Den enda lämningen som inte är belägen intill kyrkan är en stensträng på cirka 200 meter ungefär 1,3 kilometer bort (L2009:9598). De övriga registrerade fornlämningarna är mestadels fyndplatser för föremål från stenåldern eller sentida lägenhetsbebyggelser (Fornsök u.å.), men de är ändå inte många om man jämför med andra socknar.

3.4 Hov socken

Hov socken är belägen i Göstrings härad, nord öst om Tåkern. Det är ett öppet odlingslandskap med flera utspridda gårdar. På terrängskuggnings kartan på Fornsök (u.å.) går det att se att området för sockenkyrkan ligger på en höjd, vilket ska vara en moränhöjd (Lindqvist 2004:6). Namnet Hov motsvarar fornsvenskans *hof* som brukar översättas till 'tempel, gudahus' eller vara en beteckning för en stor hallbyggnad eller sal (Wahlberg 2003:131f). Förutom den religiösa aspekten, som de förra beteckningarna visar på, kan Hov ha en mer allmän innebörd som 'gård; stormannagård' eller 'höjd'. Just Hov i Östergötland benämns första gången som *Huw* år 1268. Det är kyrkbyn som gett namnet på socknen.

Den första stenkyrkan uppfördes under slutet av 1100-talets första hälft och utgjordes då av ett rektangulärt långhus och ett smalare, rakslutet kor (Lindqvist 2004:7f). Denna kyrka revs av okänd anledning, men på ungefär samma plats byggdes någon gång i slutet av 1100-talet eller under 1200-talet den nuvarande kyrkan, där delar av det gamla murverket användes för nybygget. När kyrkan under 1960-talet skulle renoveras framkom den äldre stenkyrkans grundplan. Kyrkans torn har genom dendrokronologi kunnat dateras till senare delen av 1400-talet. Hovs sockenkyrka har genomgått flera ombyggnationer, renoveringar och även någon rivning från 1100-talet fram tills idag (Lindqvist 2004:12–15).

Fig. 5: Hov kyrka (fotografi av författaren).

Ingen arkeologisk undersökning har gjorts vid kyrkan eller kyrkogården, men vid en restaurering av kyrkan 1948 tillvaratogs 151 fragment från tidigkristna gravmonument (L2008:5527). Totalt har ungefär 250 fragment hittats, men runt 100 till är i kyrkmurarna. Två fragment är även inmurade i kyrkans långhus på utsidan (se fig. 17) (troligtvis är det lämning L2012:8753). Dessa fragment kan ha en koppling till en tidigare träkyrka på platsen (se Gräslund 1996), men då ingen arkeologisk undersökning gjorts av kyrkan är det svårt att helt säga att så är fallet.

Flera fornfynd som finns i socknen har daterats till yngre järnålder. Det är tre kopparlegeringar (L2008:547, L2008:643 & L2008:567), två mynt (L2008:635) samt fragmentet från ett urnespanne (L2008:614). En plats där kopparlegering hittats har kategoriserats som boplats (L2008:635). Där har även ett par mynt samt andra daterbara föremål hittats, som alla kan dateras till yngre järnålder-senmedeltid. I Hovs socken finns flera gravar och gravfält där

majoriteten är stensättningar av rund form (se Bilaga 1). Gravfälten (L2012:7806 & L2012:8905) samt de enskilda gravarna i socknen skulle alla kunna dateras till yngre järnålder, men ingen arkeologisk undersökning har gjorts vid någon grav. De är inte belägna intill kyrkan, utan runt 1,4 kilometer ifrån. Enligt Nationalencyklopedin (u.å. b.) är två av gravfälten från äldre järnålder och ett från yngre järnålder. De två nämnda gravfälten ovan är antagligen de som enligt Nationalencyklopedin är från äldre järnåldern. I Excel-arket har det tredje gravfältet inte noterats ned, vilket mest troligt är gravfält L2012:7786, detta på grund av att det är beläget tre kilometer från kyrkan. Dock är det noterbart att gravfältet ligger endast 0,8 kilometer från Strås sockenkyrka.

3.5 Kumla socken

Kumla socken ingår i Lysings härad, sydöst om Tåkern. Landskapet är ett platt åkerlandskap med utspridda gårdar. Namnet Kumla är väl förekommande i hela Sverige (Wahlberg 2003:174f). Det kan beteckna både bebyggelser, så som gamla byar och gårdar, samt ägo- eller terrängområden. Kumla kommer från *kummel* eller runsvenskans *kumbl* och betyder '(grav)minnesmärke'. Kumla socken i Östergötland benämns första gången 1332 då som *Kumbla*. Kyrkan, och sedan även socknen, fick sitt namn efter markområdet där kyrkan står idag.

Dateringen av kyrkan har gjorts via dendrokronologisk analys (Nordanskog 2016:6–9). Virket till kyrkan fälldes mellan 1216–1224 e.Kr., vilket gör att kyrkan bör ha färdigställts något år därefter. Dock tenderar Kumla kyrka att dateras till 1100-talets slut, detta på grund av den ålderdomliga utformningen av kyrkan med absidkor samt den romanska takstolen, men då inga andra belägg än kyrkans utformning finns för detta kommer det inte tas med vidare i analysen eller diskussionen. Under senmedeltiden byggdes ett torn och en sakristia till kyrkan. Delar av tornet revs ner till samma höjd som långhuset under 1830-talet, då även fler renoveringar gjordes av kyrkan. Förutom att ett flertal underhållsåtgärder genomförts under 1900-talet, har inga större förändringar gjorts av kyrkan.

Då Kumla socken är relativt liten har alla fornlämningar ingått i två kilometers radie runt kyrkan. Majoriteten av de registrerade fornlämningarna i socknen som kan dateras till yngre järnåldern är enskilda gravar (se Bilaga 1). Det är fyra högar och tre resta stenar. Inga stensättningar finns registrerade i socknen. De flesta fornlämningar som redovisas från socknen till studien är lokaliserade tillsammans, ungefär en kilometer från kyrkan. I området finns även en färdväg (L2011:3166) som möjligtvis kan ha varit en stenlagd gata genom byn.

Fig. 6 & 7: Kumla kyrka (fotografier av författaren).

En utgrävning gjordes 2020 i flera områden runt Kumla kyrka (Olofsson 2021). Ungefär 0,8 kilometer från kyrkan, i Åsby, togs ett markprov där en ¹⁴C-datering av träkol daterats till mellan 668–862 e.Kr. (Olofsson 2021:9). De två runstenarna (L2011:3250 & L2011:3249) står intill varandra ungefär 1,3 kilometer från kyrkan samt intill dem en rest sten (L2011:2642). Likt

andra områden finns inte många fornlämningar registrerade i Kumla socken. Anmärkningsvärt är dock de flera hällristningslokalerna som finns spridda i socknen (Fornsök u.å.).

3.6 Källstad socken

Källstad socken ingår i Dals härad och är en del av Östgötaslätten, därav är det ett fullt odlingslandskap som är relativt platt. Det är kyrkbyn Källstad som gett namn till socknen, som har haft flera benämningar, så som *Ecclesie Ketastadum* 1292, *Kiætestadh* 1336 samt *Kætilstadha* 1347 (Wahlberg 2003:182). Beteckningen *Kæti* i denna bemärkning, kan ursprungligen komma från det fornsvenska genitivet av mansnamnet, vilket senare ersattes av mansnamnet *Kætil*.

Källstad kyrka byggdes under 1100-talet och bestod då av ett rektangulärt långhus, smalare absidkor och ett östtorn över långhuset (Lindqvist 2005b:7ff). Under 1860-talet skedde en stor ny- och ombyggnation av kyrkan. Det medeltida långhuset revs och ersattes av ett nytt intill östtornet, som stod kvar. Den sista renoveringen av kyrkan skedde i slutet av 1930-talet, då tre fönster murades igen och kyrkans inredning målades enhetligt om i en ljusgul färg. I samband med renoveringen talades det också om att renovera kyrkans fasad och att putsen på tornet skulle knackas ner. En åtgärd som sedan inte genomfördes.

Fig. 8: Källstad kyrka (fotografi av författaren).

Majoriteten av fornlämningarna i socknen som är relevanta för studien är belägna minst en kilometer från kyrkan (se Bilaga 1). Det är relativt få gravar som finns registrerade i Källstad socken. Ingen arkeologisk undersökning har gjorts av kyrkan eller kyrkogården. I socknen generellt har inte många undersökningar gjorts. En undersökning som är relevant för analysen gjordes 2018 ungefär 1,6 kilometer, där fragment från en benkam hittades som kan bestämmas till vikingatid (Olofsson 2019:2). Från samma anläggning gjordes en ¹⁴C-datering av träkol som daterades till 770–970 e.Kr. vilket stämmer överens med tidsbestämmelsen för kammen (Olofsson 2019:7ff). I samma anläggning hittades även fragment av både brända och obrända ben från människa, får/get, hund, katt, nötkreatur samt svan/gås. Anläggningen, som i den arkeologiska rapporten benämns A1, har tolkats som en brandgrav. Ingen datering gjordes av benen från graven. De hade inte bränts i tillräckligt hög temperatur för att kunna ¹⁴C-dateras, men det är stor sannolikhet att benen är samtida med kammen och dateringen av träkolet. Detta stämmer även överens med artfördelningen i graven (Olofsson 2019:10).

Den enda registrerade lämningen som finns intill kyrkan är en stenpackning som eventuellt är nedgrävd röjningssten (L2009:9749). I övrigt är det flera lägenhetsbebyggelser från historisk tid i socknen (Fornsök u.å.). Vid fornlämningslokalen L2011:2687 har totalt fem människoskelett hittats och kan således ses som ett möjligt gravfält. Fornlämningen ingick i området för den arkeologiska undersökningen från 2018, men grävdes inte ut.

3.7 Rogslösa socken

Rogslösa socken ingår i Dals härad. Socknen är belägen nordväst om Tåkern och gränsar mot Vättern. Landskapet består främst av åkermark och är en del av Östgötaslätten. Det är en relativt platt terräng förutom kring de områden som gränsar mot Vättern, där höjer sig terrängen något. Den nordligaste delen av Omberg är en del av socknen, vilket skapar en kontrast till odlingslandskapet. Längs med Vätterns kust finns majoriteten av bebyggelsen i socknen, som tillsammans bildar småorten Borghamn. Det finns även ett par andra områden med en lite större koncentration av bebyggelse, som till exempel Rogslösa och Skedet, samtidigt som det finns flertalet gårdar utspridda i socknen. Sockennamnet Rogslösa kommer från kyrkbyn, som år 1286 har benämnts *Rosløsum* och 1363 som *Rogsløse* (Wahlberg 2003:257). Benämningen *lösa* har betydelsen 'glänta; äng'.

Fig. 9: Rogslösa kyrka (fotografi av författaren).

Rogslösa kyrka är belägen i socknens södra delar, förhållandevis nära Tåkerns strandlinje. Då det hittats flera fragment från tidigkristna gravmonument nära kyrkan, antas det ha funnits en träkyrka på platsen innan stenkyrkan uppfördes (Lindqvist 2005c:7). Kyrkan har genomgått flera påbyggnader, ombyggnationer, rivningar och renoweringar sedan dess uppförande under 1100-talet (Lindqvist 2005c:8ff). Den första stenkyrkans planform är något oklar, men den uppfördes i början av 1100-talet i kalksten. Antingen samtidigt eller något senare under 1100-talet byggdes ett torn till kyrkan i väst. Det nuvarande korpartiet med korsarmar ersatte sannolikt det ursprungliga absidkoret i mitten av 1200-talet. Långhuset byggdes om under 1290-talet med en ny takutförning. En bit senare i tiden, under senare delen av medeltiden, tillbyggdes sakristian och ett vapenhus. Kyrkan genomgick år 1879 en renowering och fick en vit spritputsfasad, då revs även det medeltida vapenhuset. Ett restaureringsarbete skedde mellan 1958–1959, som gick ut på att få tillbaka kyrkans medeltida utseende. Bland annat knackades spritputsen ner och ett nytt vapenhus i trä byggdes. Sedan dess har inga större förändringar gjorts.

Det har gjorts flera dendrokronologiska dateringar av trävirket från kyrkan, som tillsammans visar att det varit en lång byggnadsprocess under 1100- och 1200-talen (Lindqvist 2005c:8). En årsringsdatering av trävirket i långhuset från 1290-talet gav två dateringar av eken, till 1050 ± 5 e.Kr. men också till 1135 e.Kr. vilket skapar en antydning till att virket är från den gamla träkyrkan. En annan datering är från tornets övre del, som daterats med dendrokronologi till 1213 e.Kr. Andra dateringar är av takstolens virke och koret till 1250 e.Kr., den järnbeslagna dörren till 1275 e.Kr. samt långhusets takstolar till mellan 1292–1293 e.Kr.

I delarna av socknen där Omberg är beläget finns flera lämningar från fossil åkermark (Fornsök u.å.), dessa ligger dock mer än två kilometer från Rogslösa kyrka. Invid kyrkan har det hittats kalkstenshällsfragment (L2011:8519) som antas vara från tidigkristna gravmonument. Även en stenkistgrav (L2009:7920) med ett manligt skelett har hittats intill kyrkan. Inom en två kilometers radie runt sockenkyrkan finns ett flertal gravar, där majoriteten är olika stensättningar. Endast tre (möjligtvis fyra, se fornlämning L2011:9266) är högar där alla ingår i samma gravfält (L2011:9268). Färdvägen (L2009:9777) består av två vägar som båda leder från gården Yxstad, belägen i Källstad socken. Den ena vägen går till södra delen av Rogslösa

samhälle och den andra mellan Yxstad och Rogslösa by. När golvet skulle läggas i kyrkan påträffades ett par mynt (L2011:8519).

Det har gjorts en arkeologisk undersökning vid kyrkan i samband med en installation av en åskledaranläggning (Hedvall 2008). Någon kalkstenshäll hittades i samband med grävningen, men hällen berördes inte av åskledningen så den undersöktes inte vidare (Hedvall 2008:15f). Längs med fasaden hittades rikligt med söndergrävda skelettdelar, men inga dateringar gjordes och några tidsbestämbara fynd hittades inte heller.

3.8 Röks socken

Röks socken tillhör Lysings härad och är belägen söder om Tåkern. Socken är en del av övergångsbygden mellan Östgötaslätten och det småländska höglandet. Den nordligaste delen av socknen är ett relativt platt odlingslandskap, men den dominerande terrängen är en något ojämn skogsmark. Gårdarna är utspridda med en högre koncentration i socknens norra del, där även sockenkyrkan står. Röks kyrka och socken har troligtvis fått sitt namn efter Rökstenen som är belägen intill kyrkan (Wahlberg 2003:265). *Rök* är ett dialektord för 'toppig föremål, stapel' och Röks kyrka benämns år 1282 som *Røskyrce*.

Fig. 10: Röks kyrka, med Rökstenen vänster om kyrkan (fotografi av författaren).

Den första kyrkan byggdes i kalksten på platsen under 1100-talet och bestod då av ett rektangulärt långhus och ett smalare absidkor (Lindqvist 2004b:7f). Ett torn fanns uppbyggt i väster som antingen uppfördes samtidigt eller strax efter att kyrkan stod färdig. Den medeltida kyrkan revs 1843 då den nuvarande kyrkan, som stod färdig 1845, skulle byggas. Den nya kyrkan byggdes i sten och tegel och består av ett långhus med ett rakslutet kor och halvrund sakristia. Fasaden är spritputsad i vit färg. Under 1900-talet skedde flertalet renoveringar, bland annat 1957 av John Dahls Arkitektkontor i Tranås (Lindqvist 2004b:9). Renoveringarna har inte påverkat utformningen av kyrkan nämnvärt.

Generellt för Röks socken finns en större koncentration av fornlämningar vid Östgötaslätten jämfört med socknens södra delar (Fornsök u.å.). Precis intill kyrkan står en runsten som kallas för Rökstenen (L2011:9303), där finns också en färdväg (L2011:8841). Majoriteten av fornlämningarna som är väsentlig för studien är olika typer av gravar (se Bilaga 1). Mest förekommande är runda stensättningar. Det finns även ett flertal stensträngar som på vissa platser bildar ett stensträngssystem.

I Röks socken har ett flertal arkeologiska undersökningar gjorts, främst i och med uppförande av vindkraftverk (Fornsök u.å.). En förundersökning ska ha gjorts vid kyrkan, men rapporten från undersökningen finns inte att få tag på i Arkivsök. I rapporter från andra undersökningar har det inte gått att finna något som visar på att andra intressanta lokaler har hittats. Någon härd har daterats till äldre järnålder. Rökstenen som står utanför kyrkogården har antagligen rests någon gång under 800-talets första hälft, men exakt var den ursprungligen restes är inte klarlagt (Gustavsson 1991:3f). Den allmänna tanken är att den restes i närheten av där den står idag. Den har också varit inmurad i en tiondebod som byggdes intill kyrkan med bara ena sidan synlig

på utsidan. Exakt när boden byggdes framkommer inte, men den liksom medeltidskyrkan revs 1843. Det var först då som man märkte att runstenen är ristad på alla sidor. Runstenen murades in i den nuvarande kyrkans vapenhus, innan den 1862 togs ut ur väggen och restes vid kyrkogården.

3.9 Strå socken

Strå socken är en del av Dals härad och är belägen nordöst om Tåkern, på Östgötaslätten. Det är ett öppet, platt odlingslandskap med ett fåtal gårdar. Sockenkyrkan är belägen i östra delen av området. Det är kyrkbyn som gett namn till socknen som 1270 betecknades *Strå ecclesie* (Wahlberg 2003:299). Strå kan komma från det fornsvenska namnet *Strå* 'Strömmen, Ån' på Mjölнар ån, som går mellan Vättern i norr och Tåkern i söder.

Under 1100-talet uppfördes Strå sockenkyrka i kalksten (Lindqvist 2004c:7f). Kyrkan bestod då av ett rektangulärt långhus samt ett smalare kor med absid. När kyrkans västtorn byggdes råder delade meningar om, om det byggdes samtidigt eller efter det att långhuset uppfördes. Runt senmedeltid eller eventuellt 1600-talet tillbyggdes en sakristia. Kyrkan byggdes även ut på 1640–1650-talen och 1771 skedde en ombyggnation av tornet som då fick sin nuvarande utformning,

Fig. 11: Strå kyrka (fotografi av författaren).

Enligt vad som finns registrerat på Fornsök går tre fornlämningar att förknippa med gravar från yngre järnåldern. Av informationen till lämningarna L2010:1951 och L2010:2173 har där tidigare funnits gravfält, men som idag är borttagna. Annars är resterande fornlämningar i socknen inte inom två kilometer från kyrkan eller inte daterbara till yngre järnålder. Noterbart är att ett gravfält finns 0,8 kilometer från kyrkan bestående av 2 högar och 58 runda stensättningar (L2012:7786), men det ingår i Hovs socken och är därför inte med i Bilaga 1. Enligt informationsskylten som finns vid gravfältet är det från yngre järnåldern. På skylten finns även en målning över gravfältet samt en gård precis intill.

Gravfältet L2010:2173 nämns i en rapport från en arkeologisk undersökning som genomfördes runt Strå kyrka (Feldt 2006:5). På Fornsök (u.å.) går det även att se att en förundersökning ska ha gjorts, men rapporten från undersökningen går inte att hitta. I rapporten från 2006 framkommer det inte någon datering på gravfältet. Vid en undersökning som gjordes 2005 vid kyrkan och Strå gamla bytomt påträffades två härदार som det samlades in kolprover ifrån för att ¹⁴C-dateras (Räf 2007:6f). Den ena härden daterades till 230 e.Kr. och den andra till 890–1030 e.Kr.

3.10 Svanshals socken

Svanshals socken ligger i Lysings härad, söder om Tåkern och är en del av Östgötaslätten. Landskapet består till största delen av odlingsmark med platt terräng. Socknens södra del består i stället av en något upphöjd terräng med skogsmark. Kyrkan är placerad i socknens norra delar, nära Tåkerns strandkant. Namnet på socknen kommer från kyrkbyn som 1282 betecknades

Svanshals, vilket kan åsyfta en markerad udde i Tåkern belägen norr om kyrkan som liknar en svanhals (Wahlberg 2003:304).

Den ursprungliga planformen av kyrkobyggnaden samt dess medeltida byggnadshistoria är inte helt klarlagd (Lindqvist 2004d:6ff). Troligtvis byggdes kyrkan under äldre medeltid. Kyrktornet uppfördes antingen i samband med den ursprungliga anläggningen eller kort därefter, dess nedre delar är sannolikt bevarade. Längre in under medeltiden byggdes ett kor i samma bredd som långhuset och kyrkorummet valvslogs. Sakristian byggdes till under slutet av medeltiden eller under 1600-talet. Det nuvarande utseendet av kyrkan kommer efter omfattande ombyggnationer som ägde rum åren 1842–1845. Exteriören målades om på 1920-talet och den sista stora reoveringen skedde mellan 1951–1956, detta för att kyrkan skulle återfå sin 1600-talskaraktär.

Fig. 13: Svanshals kyrka (fotografi av författaren).

Majoriteten av alla registrerade fornlämningarna i socknen är belägna i skogsmarksområdet (Fornsök u.å.). Dessa är dock belägna över två kilometer från kyrkan. Fornlämningarna i Svanshals socken visar på att platsen har en lång historia. Majoriteten av de registrerade lämningarna är boplatser och fynd från stenåldern. Lämningarna som är intressanta för studien är inte många, det är fyra lokaler som alla är gravar (se Bilaga 1). Gravfältet L2010:3408 är bortodlat sedan 1873, men vid en antikvarisk förundersökning 2004 av platsen hittades flera fynd. Bland annat keramik, mindre järnföremål och brända ben från flera arter. Det gjordes en ¹⁴C-analys av ben från lämningen som daterades till 615–665 e.Kr. I kyrkans närområde finns mest lämningar från stenåldern. En arkeologisk undersökning gjordes 2010 vid kyrkan då åskledare skulle installeras (Hedvall 2013). Delar av bland annat sockenmagasinet och kyrkogårdsmuren hittades (Hedvall 2013:11). Inga andra fynd eller dateringar gjordes.

3.11 Väderstad socken

Väderstad socken är belägen i Göstrings härad och söder om Tåkern. De norra delarna av socknen är ett platt odlingslandskap och en del av Östgötaslätten, medan det i söder är mer skogsmark. Sockenkyrkan ligger i princip i mitten av området i tätorten Väderstad, som tidigare varit en by och som gett namnet på socknen. Väderstad har tidigare betecknats som *ecclesie Wederstadha* från 1368 (Wahlberg 2003:364). Det är möjligt att namnet kommer från husdjursbeteckningen *vädur* 'bagge' som kanske använts som mans(bi)namn.

Fram till 1820-talet var dagens Väderstads socken uppdelad i två; Väderstads och Harstads socken (Lindqvist 2005d:7). Väderstads medeltida kyrka låg ungefär 0,6 kilometer sydost från den nuvarande kyrkan och var byggd i kalksten. Den bestod av ett rektangulärt långhus med smalare

Fig. 13: Väderstad kyrka (fotografi av författaren).

rakslutet kor samt ett torn i väst. Harstads kyrka byggdes i sten och låg ungefär en kilometer sydväst om den nuvarande kyrkan. Kyrkans planform vid uppförandet framgår inte, men den antas ha byggts 1233. De tidigare två sockenkyrkorna ansågs vara för små för den växande befolkningen i området, därav beslutades det att båda skulle rivas och ersättas av en gemensam kyrka för församlingarna. Väderstads sockenkyrka stod färdig 1840 och består av ett långhus, korabsid med ett rakt parti och ett torn i norr (Lindqvist 2005d:8f). Under åren 1949–1953 utfördes en större renovering av kyrkan.

Inom en två kilometers radie från Väderstads kyrka finns flera stensträngar som på vissa håll bildar hägnadssystem, där det längsta systemet är över sju kilometer långt (se Bilaga 1). De flesta av dem är belägna syd-sydost om kyrkan. Olika typer av gravar är väl förekommande, både enskilda som tillhörande ett gravfält. Vanligast är stensättningar där majoriteten är runda i formen. Även de två äldre kyrkorna som idag är ruiner (L2010:9628 & L2010:9998) finns registrerade på Fornsök. Intill kyrkoruinerna finns totalt fyra runstenar.

I området söder om den nuvarande kyrkan i Väderstad har det gjorts flera arkeologiska undersökningar, där en av de senaste var 2022. Där finns ett omfattande stensträngssystem, som enligt rapporten från undersökningen 2022 är daterad till äldre järnålder, vilket faller samman med dateringar av vissa boplatser i området (Helander & Zetterlund 2023), högarna i området är dock förmodligen från yngre järnålder (Elfstrand 2008:6). I en rapport från 2001 efter en arkeologisk utgrävning i området Ryd, beläget sydost om Väderstad, står det att ett gravfält från yngre järnålder ska finnas intill gården Ryd (Helander & Zetterlund 2001). I Kulturmiljöregistret finns inte ett gravfält registrerat, men fyra stensättningar (L2010:9270, L2010:9770, L2010:9176 & L2010:9771) har Riksantikvarieämbetets tidigare lämningsnummer för gravfältet (RAÄ 50) som referens. De fyra stensättningarna ligger 2,6 kilometer från Väderstad kyrka, men ungefär 1,7 kilometer från Väderstads gamla kyrka.

2011 gjordes en arkeologisk undersökning söder om sockenkyrkan (Ajneborn 2012:9ff). Från ett av schakten togs två prover från samma lager av kol respektive bränt ben, för att ¹⁴C-analyseras. Att proverna togs från samma lager var för att arkeologerna ville se om det fanns spår efter två tidsperioder inom samma yta. Provresultatet för båda proverna var samstämmigt till vikingatid. Vid den vikingatida boplatzen finns Vallsbergs gamla medeltida bytomt (L2009:7542). Från området av Vallsbergs gamla bytomt och gården intill, Nygården, går en färdväg (L2009:7483) mot Väderstads gamla kyrkoruin. Flera hållristningslokaler med älvkvarnar finns i området som kan vara från bronsålder eller järnålder (Elfstrand 2008:6).

3.12 Västra Tollstad socken

Västra Tollstad socken ingår i Lysings härad och ligger precis i änden av Östgötaslättens slut i väster. Landskapet är något ojämnt, med Omberg i socknens norra område som höjer landskapet. Västra Tollstad ligger sydväst om Tåkern. Tätorten Hästholmen har anor tillbaka till medeltiden (Wahlberg 2003:145) och är socknens största bebyggelse, som annars består av utspridda gårdar. Första skriftliga belägget för namnet på socknen, som fått namn efter kyrkbyn, är från 1358, då benämnt som *parochia Tholfstadhæ* (Wahlberg 2003:373). Namnet innehåller från fornsvenskan mansnamnet *Tholf* (*Thorulf*). Socknen har sedan 1700-talet benämnts som Västra Tollstad.

Under 1100- eller 1200-talet uppfördes en kyrka i sten, som då bestod av ett rektangulärt långhus och ett smalare absidkor (Lindqvist 2004e:7f). Kyrktornet kan ha byggts samtidigt med långhuset eller en tid senare. 1783 gjordes en biskopsvisitation och kyrkan ansågs då vara i för dåligt skick och utdömdes. Församlingen försökte i det längsta behålla sin kyrka, men nybyggnadsplanerna drog ut på tiden. Ett förslag kom in om att uppföra en ny kyrka vid Alvastra klosterruin, men det avslogs 1827. I stället beslöts det att bygga den nya kyrkan på den gamla kyrkoplatsen. Efter församlingens önskans valde man att behålla den nedre delen av det medeltida tornet som sakristia.

Fig. 14: Västra Tollstad kyrka (fotografi av författaren).

2013 gjordes en arkeologisk undersökning vid Västra Tollstads kyrka, där ett schakt grävdes runt kyrkan (Hedvall 2013:18ff). Delar av den äldre kyrkans mur och rikligt med omgrävda skelettdelar hittades. Skelettdelarna låg i anslutningen till den medeltida kyrkan. Inga dateringar av skelettdelarna gjordes och inga andra intressanta arkeologiska fynd hittades. Enligt äldre källor ska det hittats tre lockhällar till tidigkristna gravmonument (Hedvall 2013:7). Monumenten är idag förkomna.

Socknens fornlämningar är blandade (se Bilaga 1). Majoriteten av fornlämningarna är gravar av olika slag, där det i flera av dem hittats skelett. Alvastra kloster uppfördes under 1140-talet (Bonnier 2004:32) och är idag en ruin, belägen söder om Omberg strax över två kilometer från Västra Tollstads kyrka. Närmare klostret finns Sverkersgården (L2009:2075), som är en tidigmedeltida kryptkyrka (Ersgård 2006:12), där finns även en ödekyrkogård (L2009:2026). Sverkersätten hade sin maktbas i västra Östergötland under 1100- och 1200-talen (Sporrong 2004:13). Intill kryptkyrkan hittades flera gravar under en arkeologisk undersökning 1994, där ett antal ¹⁴C-dateringar gjorts till 1000- och 1100-talen (Ersgård 2006:16). 2006 gjordes även en metalldetektorprospektering där åtta metallfynd hittades (L2009:9621). Ett spänne har daterats till mellersta vikingatid. I samma område finns en verkstadsugn och fragment från en degel som daterats till 700–800-tal. Ett annat fynd är ett svärd som hittats i Vättern (L2009:2116), strax utanför Hästholmen.

3.13 Väversunda socken

Väversunda socken ligger i Dals härad och är en del av Östgötaslätten. Socknen är belägen väster om Tåkern. Det är ett relativt platt landskap, förutom i de västra delarna som täcks av Omberg. I Väversunda socken ligger gårdarna och annan bebyggelse relativt nära varandra. Namnet kommer ursprungligen från kyrkbyn som 1279 benämns *Wewersundom* och härstammar möjligtvis från att det i området funnits sundliknande sankmark (Wahlberg 2003:375). Kyrkan är belägen i östra delen av socknen, intill Tåkerns strandlinje.

Enligt en dendrokronologisk datering är Väversunda kyrka byggd under 1160-talet e.Kr. (Lindqvist 2005e:7ff). Till en början bestod kyrkan av ett rektangulärt långhus med ett

Fig. 15: Väversunda kyrka (fotografi av författaren).

smalare kor med absid. Långhuset och koret tillsammans med deras takstolar är en del av den nuvarande kyrkan. Under 1400-talet valvslogs kyrkan och under 1600-talet byggdes ett vapenhus i söder. När kyrktornet uppfördes är inte helt klarlagt. Tornets murade del kan ha anor från medeltiden, men ett flertal källor menar att det tillkom 1771. Sedan dess har ett par restaureringar genomförts av både exteriören och interiören, men ingen större tillbyggnad har genomförts.

Flera av lämningarna runt Väversunda kyrka är färdvägar i olika längder och är placerade intill kyrkan och vid Omberg (se Bilaga 1). Det finns två registrerade fossila åkermarker, där den ena har något större area med ett 100-tal röjningsrösen (L2009:1892). Vid kyrkan har det hittats 17 kalkstensfragment (L2009:2222) och elva runstensfragment (L2009:1583). Gravtyperna är varierande med stensättningar, högar, flatmarksgravar och resta stenar. Anmärkningsvärt är lämning L2009:2082, som i sin beskrivning på Fornsök enligt tradition ska ha varit en tings- och galgplats.

Det har gjorts några arkeologiska undersökningar i socknen, men ingen precis intill eller på kyrkogården. Under 2021 gjordes en schaktövervakning i området kring kyrkan, som berörde flera fornlämningsmiljöer (Helander 2021:4). Runt kyrkan finns flera färdvägar i varierande storlek (se Bilaga 1). Dessa kan utgöra en sammanhängande väg, men då delarna påträffats i olika schakt har de olika registreringsnummer. I samband med undersökningen 2021 framkom delarna L2009:2305, L2009:2359 och L2009:2304 (Helander 2021:4f). Under undersökningen som gjordes 2021 berördes flera stenåldersboplatser, men inga andra fynd som är daterbara till yngre järnålder hittades. En förundersökning gjordes 2006 inom området för den tidigare gårdstomten (Lindberg 2006:2). Ett kulturlager med en terrasskant och tre förmodade syllstensrader hittades, samt ett par stolphål, gropar och diken under kulturlagret. Andra fynd som hittades i schakten var tegel, obrända djurben, porslin, glas och yngre rödgods. Fynden antas vara från de senaste 200 åren (Lindberg 2006:5f). Varken terrasskanten eller syllstensraderna undersöktes närmare och inga prover samlades in för datering. Detta gör att vi vet relativt lite om Väversunda gårds och kyrkans tidiga historia. Inom socknen är det annars Omberg som är arkeologisk undersökt med flera lokaler som kan härröra från yngre järnålder, men majoriteten av dem ligger utanför denna studies avgränsning.

4. Analys och diskussion

I detta kapitel ska materialet från tidigare del analyseras och diskuteras utifrån begreppen temporalitet, historiebruk och återbruk, för att kunna besvara studiens syfte och frågeställningar. Syftet är att utifrån en rumslig analys studera om en kontinuitet finns för platser i västra Östergötland där kyrkor uppfördes under religionsskiftet. Frågeställningarna som ska besvaras är följande: hur kan den yngre järnålderns bebyggelser haft inverkan på var de första kyrkorna placerades, på vilket sätt kan de tidigmedeltida kyrkornas placering nära, intill eller på fornlämningar från yngre järnåldern tolkas i relation till religionsskiftet, och kan ovanstående förstås utifrån ett historiebruksperspektiv? Aspekterna som vidare ska analyseras är samhällets förändring vid religionsskiftet, socknarnas ortnamn, landskapet och fornlämningsmiljön vid kyrkorna, för att sedan diskutera om en kontinuitet går att fastställa för kyrkoplatserna.

4.1 Ett samhälle i förändring

Den senare delen av yngre järnåldern var en tid med omvälvande händelser för människorna som levde då (Brink 1990:14). Det var inte bara trosuppfattningen som förändrades, utan hela samhället. Att kristendomen blev en ideologi berodde på att den framväxande staten behövde förklara och motivera den nya ordningen (Brink 1990:63). Den nya kristna religionen och ideologin var exklusiv och det blev tydliga hierarkiska förhållanden. Ett exempel är att kulthandlingarna innan sköttes av en bonde eller storman, eller liknande, och människorna i samhället var aktiva religionsutövare (Brink 1990:63). Nu utfördes kulthandlingarna i stället av nya professionella och speciella kultutövare, samtidigt som människorna blev passiva åskådare, vilket antagligen var en omställning för dem.

Ättesamhällena, som det tidigare samhället kallas, kan ses som en föregångarna till klassamhället som växte fram i och med kristendomen (Nationalencyklopedin u.å. h.). De som ansågs vara av socialt högtstående släkter under ättesamhället i Östergötland började under 1000-talet, som sedan ytterligare accentuerat under 1100-talet, sträva efter en mer landsformad makt (Brink 1990:3689, Lindkvist 1996:223). Antagligen såg de fördelar med den kristna religionen för att uppnå det. I och med införandet av kristendomen behövde kultplatsen förändras; kyrkor behövde byggas. Förutom att den nya religionen kom med fysiska förändringar på landskapet, var det även en förändring mentalt för människorna som levde då (Gräslund 2001:11–15).

4.1.1 Religionsskiftet

För att förstå landskapet mer och fördjupa den rumsliga analysen, är det av intresse att analysera religionsskiftet något närmare. Begreppen religion, kultur och identitet kan alla ses var för sig men har också en stark koppling till varandra. I samhällen, både historiska och nutida, har religionen spelat en avgörande roll i hur människor levt sina liv, mycket på grund av klassindelning och samhällsuppbyggnad (Kaliff 1992:33). Det går att se ett enormt inflytande från rådande religiösa föreställningar i så gott som alla kända kulturer. Det finns ett symbiotiskt förhållande mellan organiserad religion och makt. Genom historien har religionen alltid haft en central del hos människor i kulturskapande verksamheter. I dagens samhälle är den västerländska kulturen starkt sammankopplad med kristen etik (Gräslund 2001:12f). Genom historien har begreppen religion och kultur varit mer sammansvetsade än vad de är idag. Det

räcker att bara gå ett par hundra år bakåt i tiden, till när husförhör var en del av den svenska kulturen (Nationalencyklopedin u.å. c.), jämfört med idag då även ateister omfattas av den västerländska kulturen (Gräslund 2001:12f). På så sätt blev religionsövergången inte bara ett skifte i människornas trosuppfattning, utan även deras kultur kom att förändras när kristendomen sedan blev en ny ideologi i samhället (Brink 1990:63).

Anne-Sofie Gräslund och Linn Lager (2012:637) skriver om hur kristendomen under perioden då Skandinavien konverterades var mer än en trosuppfattning; det var en kulturell, politisk och social institution. Det kan tänkas att religionsskiftet skapade frågor om skandinavernas kultur, politik och etniska identitet. Gräslund och Lager menar att människorna var villiga att konvertera från den fornnordiska religionen till kristendom, men att den 'skandinaviska identiteten' höll sig kvar. Kristendomen lär under järnåldern ha förknippats med 'de andra', alltså med människor och samhällen som skandinaverna handlade och bytte varor med i flera århundraden. Samtidigt är det samma regioner som de tidigare plundrat och intagit, men i och med religionsskiftet blev de själva 'de andra', och med detta kom ett nytt samhällssystem. Samtidigt fanns spår från den gamla religionen och kulturen kvar i landskapet. För människorna som levde under skiftesperioden samt tiden efter övergången bör lämningarna varit påtagliga för dem och varit en del i deras historiemedvetenhet (Aronsson 2004:17, Nilsson 2017:15f). Historiekulturen, alltså lämningar från förfäderna, blir intressant att diskutera kring i relation till återbruk av kulturarv. Två konkreta exemplen på återbruk är de inmurade runristningarna som finns i två av de tretton kyrkor som studerats i uppsatsen, det är Heda samt Hovs kyrka (se Fig. 16 & 17). Även Rökstenen har varit inmurad i tiondeboden som stod bredvid Röks kyrka.

Fig. 16 & 17: de två inmurade runstenarna i Heda kyrka och de inmurade kalkstenshällsfragmenten i Hov kyrka (fotografier av författaren).

Uppsatsen i sig fokuserar inte på runstenar, mer än som en fornlämning från yngre järnåldern, dock är inmurade runristningar i kyrkväggarna en intressant aspekt. Det är lite av en debatt gällande anledningen bakom det. Möjligtvis handlar det om en ideologisk bakgrund, där människorna ville flytta med sina förfäder till kyrkan (Gräslund & Lager 2012:635). Alternativt ansågs stenarna vara ett bra byggnadsmaterial. För uppsatsen är inmurade runstenar och kalkstenshällsfragment från tidigkristna gravmonument en intressant aspekt i frågan om huruvida övergången från fornnordisk religion till kristendom var en lugn och fredlig process eller mer kaotisk och motvillig. Detta går att koppla till det Hållans Stenholm (2012:39f) skriver om, att en elit som tar över en annan använder den tidigare elitens kulturarv för att visa maktbefogenhet. Alltså, kan ett alternativt perspektiv på inmurade runristningar som återbruk

vara kopplad till en maktbefogenhet snarare än att ta med sina förfäder till den nya religionen. Alternativt var stenarna övergivna och sågs som ett bra byggnadsmaterial, utan någon riktig baktanke.

Bertil Nilsson (1992:10–22) skriver om kristnandeprocessen i bland annat England. År 601 sände påven Gregorius den store (590–604) två brev rörande hans utsände Augustinus i England. I det ena brevet framkommer hans missionsstrategi, där han är negativ till de icke-kristna 'tempelbyggnader' eller 'helgedomar' och uppmanar att förstöra dem. I det andra brevet uppmanar Gregorius att inte förstöra tempelbyggnaderna, utan avgudabilderna i dem. ”Ty om dessa helgedomar är väl byggda, är det nödvändigt att de förvandlas från demonkult till dyrkan av den sanne guden, så att människorna, när de ser att deras helgedomar inte förstörs, överger vantron i sitt hjärta och kommer samman än mer förtroget till de platser som de är vana vid, i det att de igenkänner och tillbeder den sanne guden” (Beda, Hist. eccl. i Nilsson 1992:11). Gregorius använde även olika missionsstrategier mot judar och hedningar. För att omvända judar skulle de bemötas med generositet, mildhet, övertalning och förmaning; snarare smicker än hotelser. Hedningarna skulle i stället förföljas och omvändas med tvång. Viktigt att ha i åtanke är att detta exempel är från England och kan inte direkt tillämpas på hur missionen gick till i de nordiska länderna. Det till trots, visar missionen i England på inställningen och attityden mot den fornnordiska religionen.

Gravarna blir som en spegelbild av den kollektiva uppfattningen om döden i ett samhälle (Kaliff 1992:14). De är spår efter medvetet utförda rituella handlingar (Kaliff 1992:34). Kaliff menar att de eskatologiska föreställningarna nödvändigtvis inte har en direkt avspeglning i graven eller begravningsritualen. Gravskicket var under yngre järnåldern varierat, vilket kan tänkas bero på religionsskiftet. Skandinaver under yngre järnåldern kunde begravas med kristna symbolladdade föremål, så som krucifix, kors, vaxljus eller nycklar (Theliander 2005:327f). Detta behöver dock inte vara ett bevis på att personen i fråga hade en kristen tro. Stefan Brink (1990:63) skriver att den fornnordiska religionen var trostolerant, till skillnad mot kristendomen som han beskriver som trosintolerant. Gravskicket kan alltså visa på en öppenhet hos den fornnordiska religionen, som verkar börjat redan under folkvandringstid, vilket möjligtvis underlättade för när religionsskiftet började ta fart. Därav går det inte att säga att alla skelettgravar som hittats i västra Östergötland är från efter 1100-talet, när kristendomen fått ett stabilare fäste i området. För att kunna vara säkra på dateringen av gravarna behövs en arkeologisk undersökning göras.

4.1.2 Ortnamnen

I min uppsats ämnar jag inte göra en utvecklad studie över socknarnas ortnamn, men namnen kan säga en del om både plats- och kultkontinuitet från järnålder fram till medeltid, och ända fram till våra dagar. Bland annat har Olof Olsen studerat ortnamn och kom på 1960-talet fram till att det endast är namnen *Harg* (*horg*) och *hov* (*hof* på fornsvenska) som tyder på att någon form av kultbyggnad funnits på en plats (Brink 1992:113, Gräslund 2001:35). Grunderna till detta kommer från att kultsammankomster där man blotade, åt och drack antas ha ägt rum hos stormännens rymliga salar och hallbyggnader, som på fornsvenska heter *hof*.

Stefan Brink (1990:80) tar upp Peter Sawyers (1988) observation om att en indikation på att en kyrka byggts individuellt är att sockennamnet kommer från en gård och inte ett område. I västra Östergötland finns flera socknar som fått namn efter en gård eller från kyrkbyn. De är Appuna, Herrestad, Hov, Källstad, Rogslösa, Strå, Svanshals, Väderstad, Västra Tollstad och

Väversunda. Resterande socknar, Heda, Kumla och Rök, har i stället fått namn efter området (se Wahlberg 2003). Detta kan troligtvis höra ihop med att de första kyrkorna uppfördes privat av stormän som sedan kom att påverka den första sockenindelningen (Brink 1990:87). Alternativt uppfördes kyrkorna i den största byn i socknen. Brink skriver också att bland annat Heda, Kumla och Rök tidigare varit tings- eller kultplatser, vilket kan höra samman med att ortnamnen kommer från området, till skillnad från en gård.

Kultplatser brukar beskrivas som en avgränsad och geografiskt markerad yta (Zachrisson 2014:88). Vanligtvis har den lokaliserats till höjder, källor, sjöar, klippor, lundar eller något särskilt träd. Ortnamn med *-lund* har därav setts som en indikation på att en förkristen kultplats funnits på platsen (Zachrisson 2014:106). Ortnamn med *-tuna* har under den förhistoriska samhällsorganisationen indikerat på en centralort, alternativt huvudgård (Wahlberg 2003:329). Namnet antas ha uppkommit under äldre järnålder.

Med denna bakgrundsinformation går det att göra en kortare analys av ortnamnen för de tretton socknarna som studien omfattar, för att sedan sätta dem i relation till fornlämningsmiljön. Appuna har under 1700-talet benämnts som *Abbotstuna* eller *Appeltuna*. *Apund* kan översättas till 'den vattenrika; den flödande', vilket möjligt kan avspegla hur landskapet såg ut i området innan det blev en fullåkersbygd. Kultplatser var vanligtvis placerade vid bland annat sjöar, så det är möjligt att Appuna varit en viktig, sakral plats under förkristen tid. Det fornsvenska ordet för Hov, *hof*, översätts till 'tempel' eller 'gudahus' eller så avser det en hallbyggnad. *Hof* kan även innebära en stormannagård. Utgår man från Olsens teori, kan det i Hovs socken funnits en kultplats under järnåldern. Att Hov även är beläget på en moränhöjd stärker uppfattningen av att det varit en kultplats.

Namnet Herrestad kommer antagligen från mans(bi)namnet *Hære* och kan ha tillhört en specifik person som bodde på platsen. Ortnamnet tyder på att en storgård och gårdsfolk av rang funnits i området under järnåldern (Hedvall & Lindeblad 2007:182). Även beteckningen *Kæti*, som ligger till grund för namnet Källstad, kan ursprungligen komma från den fornsvenska versionen av mansnamnet *Kætil*. Likt Herrestad kan en storgård varit belägen i Källstad socken. Beteckningen *vädur* eller 'bagge' i förleden till Väderstad kan ha använts som ett mans(bi)namn. Västra Tollstad innehåller också ett fornsvenskt mansnamn; *Tholf* eller *Thorulf*.

Efterleden *lösa* i Rogslösa har betydelsen 'glänta; äng', medan förleden kan komma från genitivet av mansnamnet *Rok* (Nationalencyklopedin u.å. f.), vilket verkar vara en hopsättning där ena delen kommer från en gård och den andra från området. Ortnamnet Strå kommer från fornsvenskans *Stra* 'Strömmen, Ån' och åsyftar Mjölnarån som rinner genom socknen. Väversunda har tolkats härstamma från att de i området funnits sundliknande sankmark. Själva namnen Strå och Väversunda verkar uppkommit från området, men det är sedan kyrkbyn som gett namn åt socknen. Kyrkbyn Svanshals gav namnet åt socknen. Ortnamnet kan komma ifrån att en udde i Tåkern liknar en svanhals. Namnet i sig blir svårt att analysera om det härrör från en stormannagård från järnåldern.

Heda kyrka har fått sitt namn efter området den uppförts på, alltså en hed. Brink (1990:87) menar att platsen där Heda kyrka står tidigare var en tings- eller kultplats. Även Kumla socken har fått sitt namn efter markområdet, från ett ägo- eller terrängområde. Namnet kommer från *kummel* som betyder '(grav)minnesmärke' och på Nationalencyklopedin (u.å. e.) står det att i äldre arkeologisk litteratur är *kummel* term för röse, vilket kan vara gravmarkören som åsyftas. Den tredje kyrkan som namngetts efter området är Rök som fått namn efter Rökstenen. *Rök*

betyder 'toppiggt föremål, stapel' och är ett dialektalord. Två av kyrkorna/socknarna har fått namn efter fornlämningar.

4.2 Ett förfäders- och kyrkolandskap

Ett viktigt perspektiv innan fortsatt analys, och något som gäller för alla socknar, är dateringen av fornlämningarna. Som adresserats i källkritiken i kapitel 1.6 är området västra Östergötland inte intressant för exploatering, därav har det inte utförts lika många uppdragsarkeologiska undersökningar där jämfört med de centrala och östra delarna av landskapet (Kaliff 2009:8f). Som framgått i kapitel 3. har en del arkeologiska undersökningar gjorts i vissa socknar och vid några av kyrkorna, men på grund av att de skett inom uppdragsarkeologin har de arkeologiskt intressanta fynd som gjorts, i majoriteten av fallen, inte grävts fram eller analyserats vidare. De har undvikit exploatering och enbart blivit dokumenterade. Förutom missade delar av kyrkornas tidslinje och historia finns andra fornlämningar som inte grävts ut, men som man kan anta är från en viss tidsperiod, på grund av utformning, placering, och så vidare. Dock bör antagandet ses på med försiktighet, vilket Ambrosiani (1964:80) tar upp. Han menar att vissa utformningar av gravar är tidstypiska, men har de inte undersökts arkeologiskt är det endast en kvalificerad gissning. På Nationalencyklopedin finns alla socknar med i uppslagsverket. Till vissa står det i beskrivningen exempelvis om "bornsåldershögar" eller "gravfält från äldre järnålder" utan någon egentlig källa eller hänvisning till vilken lämning som åsyftas. Trots det har fornlämningarna fått stå kvar i Bilaga 1, på grund av att det inte finns en hänvisning till någon arkeologisk undersökning eller liknande och att de då rent teoretiskt kan vara från yngre järnåldern.

4.2.1 En rumslig analys

Generellt är det ett fåtal fornlämningar i Appuna socken som är registrerade i Kulturmiljöregistret, från egentligen alla tidsperioder, något som det kan finnas flera anledningar till. Bland annat har bortodling förekommit i en hög grad på flera håll i Östergötland, inte minst på slätten (Kaliff 2009a:8f). Kaliff (1992:47, 2009b:37) skriver också om hur bronsålderns fornlämningar indikerar på en centralbygd som accentueras under äldre järnålder. Bronsålderslokalerna är tydliga i Östergötland med de många hållristningsområdena. Dock finns, vad jag kan se, inga registrerade sådana i Appuna socken. Under schaktövervakningarna som utförts av arkeologer vid fyra tillfällen vid och i närområdet till kyrkan framkom sex skelettgravar varav ett har daterats till 1520–1670 e.Kr (Feldt 2010:14). Förutom det har inte många andra arkeologiskt intressanta lokaler hittats vid undersökningarna. Bristen på fynd kan indikera på att just Appuna inte ingått i centralbygden som fanns vid Tåkern, men saknaden kan också bero på att lämningarna inte hittats än. Troligtvis finns det fler skelettgravar på den gamla kyrkogården, samtidigt kan det finnas spår efter lämningar från yngre järnåldern som inte grävts fram ännu. På så sätt är det svårt att utifrån en rumslig analys av fornlämningsmiljön helt fastställa om en kult- och platskontinuitet från yngre järnålder till tidig medeltid finns vid Appuna kyrka. De två aspekterna som egentligen fortfarande gör det möjligt i min mening är att många fornlämningar har odlats bort genom åren samt att fler arkeologiska undersökningar kan ge mer information. Appunas tidigare beteckning på ortnamnet, i form av *Abbotstuna* och *Appeltuna*, kan indikera på att platsen varit en centralpunkt under järnåldern i form av tings- eller kultplats och visar på en plats- och kultkontinuitet, men det ihop med bristen av lämningar är för vagt för att dra någon slutsats kring kontinuiteten.

I området kring Heda kyrka finns flertalet lämningar som kan dateras till yngre järnålder, där fragmenten från tidigkristna gravmonument är intressanta för studien. Bland annat har ett kvinnoskelett hittats som begravts i ett tidigkristet gravmonument (L2008:3358). Skelettet har daterats till mitten av 1000-talet. Sex andra fragment från gravhällar har hittats intill kyrkan (L2008:3359). Tiden för uppförandet av tidigkristna gravmonument stämmer överens med dateringar av kvinnoskelettet. Fragmenten stärker argumentet för att en tidig kristen kyrkogård kan ha funnits på platsen redan under 1000-talet. Begravningen av det manliga skelettet och barnet i grav L2008:3358 visar även på att sekundärbegravning ägt rum. Det har heller inte gjorts någon arkeologisk undersökning av Heda kyrka mer än 2010. Fler undersökningar skulle kunna motivera eller dementera en tidig träkyrka och en kontinuitet. Något som bidrar till en möjlig plats- och kultkontinuitet är att det i området för kyrkan antagligen varit en tings- och/eller kultplats under järnåldern (Brink 1990:87). Med tanke på den relativt höga förekomsten av fornlämningar i Heda socken som kan dateras till yngre järnålder, de hittade fragmenten från tidigkristna gravmonument, dateringen av kvinno- och mansskelettet samt kyrkans ortnamnshistoria anser jag att det går att argumentera för en kontinuitet för platsen mellan yngre järnålder och tidig medeltid.

Det är ett fåtal fornlämningar som är registrerade i Kulturmiljöregistret i Herrestad socken. Dock verkar mycket peka på att det upprättats en träkyrka runt 1000-talet på platsen. Då tänker jag främst på dateringen av nockåsen till 966 e.Kr. samt kalkstensfragmenten från tidigkristna gravmonument. I övrigt visar inte socknen på någon hög aktivitet från yngre järnåldern. Detta kan bero på att alla lämningar från tiden inte har registrerats, antingen på grund av bortodling eller för att det inte utförts arkeologiska undersökningar. Samtidigt skriver Christer Carlsson (2007:4f) att Herrestad ingått i den medeltida centralbygden i Östergötland och att kyrkan antagligen byggts av stormannasläkterna, troligtvis den Stenkilsta ätten. På Nationalencyklopedin (u.å. a.) står det också om att en kungsgård fanns i Herrestad under 1000-talet som 1177 skänktes till biskopen i Linköping. Från kungsgården återstår idag den så kallade Biskop Kols källare, beläget ungefär 0,1 kilometer från kyrkan. Möjligtvis är det den kungsgården som lät uppföra den första kyrkan på platsen, kanske redan under 1000-talet. Att Herrestad ingått i centralbygden vid Tåkern och utgjorts av en kungsgård, motsäger något den fornlämningsbild som finns av landskapet i kyrkans närområde från tiden. Detta beror troligtvis på den höga bortodlingen som skett av fullåkersbygden. Det är dock möjligt att det finns spår av lämningar som ännu inte hittats och registrerats, som kan förtydliga Herrestads kyrkas historia. Ortnamnet styrker att det i Herrestad funnits en storgård och gårdsfolk av rang i området. Trots de fåtalet lämningarna skulle jag säga att det är möjligt att argumentera för en plats- och kultkontinuitet från yngre järnålder till tidig medeltid vid Herrestad kyrka, men ett tydligare svar kan inte ges på grund av att det inte utförts någon kyrkoarkeologisk undersökning.

Vid Hovs kyrka har över 200 fragment av kalksten från tidigkristna gravmonument hittats, där de flesta tillvaratogs vid en restaurering av kyrkan 1948. Flera fragment är i kyrkmurarna och två av dem är synliga från utsidan (se fig. 17). Fragmenten kan vara en indikation på att en tidig kristen kyrka stått på platsen, men då ingen arkeologisk undersökning utförts vid kyrkoområdet är det svårt att säga säkert. Gravfälten (L2012:7806 & L2012:8905) som finns i kyrkans närområde är enligt Nationalencyklopedin (u.å. b.) från äldre järnålder, medan gravfältet (L2012:7786) som ligger tre kilometer ifrån är från yngre järnålder. Gravtyperna som ingår i de två förstnämnda gravfälten är runda stensättningar och resta stenar, medan det till det tredje även finns högar. Vad dateringen baserats på framkommer inte. Gravskicket var varierat under yngre järnåldern (Price 2012:259ff) och då ingen arkeologisk undersökning gjorts vid något av gravfälten är det svårt att veta vilken period gravarna är ifrån. Förutom gravar finns flera

fyndplatser i socknen där fynden har kunnat dateras till yngre järnåldern. Majoriteten av dessa har hittats intill kyrkan. Det kan även vara så att fynden har flyttats från sin ursprungliga nedläggningsplats på ett eller annat sätt, men de visar på att människor bott och verkat på platsen vid tiden för och innan religionsskiftet. Kyrkan kan också byggts om under 1160-talet för att fungera som en kungsgårdskyrka (Nationalencyklopedin u.å. b.). Tolkningen av ortnamnet till att Hov tidigare varit en plats för förkristen religiös aktivitet ihop med de tidigkristna gravmonumenten samt de flera fornlämningarna som kan dateras till yngre järnåldern, så anser jag att det går att argumentera för en plats- och kultkontinuitet.

Fornlämningssmiljön i Kumla socken skulle kunna tala om en centralbygd från bronsåldern. Detta på grund av den höga förekomsten av hällristningar, bestående av älvkvarnar. På Nationalencyklopedin (u.å. d.) står det även att högarna som finns i socken är från bronsåldern. Enligt vad Kaliff (1992:47f) skriver tyder en hög förekomst av hällristningar på att en centralbygd under bronsåldern funnits på platsen, vilket i det här fallet kan styrkas av högarna. Från en arkeologisk undersökning från 2020 gjordes en datering av träkol, som daterades till 668–862 e.Kr. (Olofsson 2019:9). Intill det registrerade undersökningsområdet finns två gravar markerade med stenblock (L2011:3247 & L2011:3248), en hög (L2012:6224) och en färdväg (2011:3166). De lokalerna berördes inte vid undersökningen och har inte undersökts vare sig tidigare eller senare, men det kan vara möjligt att de har en liknande datering som markprovet som togs ett par hundra meter ifrån. Undersökningsområdet var ungefär 0,7 kilometer väster ifrån kyrkan. Från undersökningen 2020 framkom inga andra dateringar. Det är möjligt att de fyra registrerade högarna som finns med i Bilaga 1 är från bronsåldern, men ingen undersökning har gjorts av dem. Det är även möjligt att sekundärbegravningar gjorts i högarna, eller att de på något annat sätt återbrukats under järnåldern (se Theliander 2005:317). Bristen på gravar och annan bebyggelse generellt kan bero på bortodling eller att de inte hittats ännu. Baserat på fornlämningssmiljön är det svårt att se en direkt plats- eller kultkontinuitet för platsen från yngre järnålder till tidig medeltid, dock tyder fornlämningssmiljön på att Kumla varit en del av en centralbygd under bronsåldern. Ortnamnet Kumla kan styrka en kontinuitet något, då beteckningen *kummel* kan indikera på att rösen förekommit i trakten. I Kulturmiljöregistret finns dock inget röse registrerat, det är möjligt att det funnits tidigare på platsen men att det idag är bortodlat. Trots det tycker jag inte att ortnamnet ihop med fornlämningssmiljön i nuläget tillräckligt motiverar en kontinuitet. Fler arkeologiska undersökningar behöver göras både vid kyrkan och i landskapet omkring för att kunna dra en säker slutsats.

Fornlämningarna i Källstad socken utgörs endast av ett fåtal. De flesta fornlämningarna är lokaliserade ungefär två kilometer norr om kyrkan och kategorin 'Lägenhetsbebyggelse' är den dominerande. Samtidigt verkar området haft mycket aktivitet under stenåldern. Inga fragment från tidigkristna gravmonument finns registrerade i Kulturmiljöregistret och inga andra runristningar heller. Fyra skelettgravar (L2011:2687) har hittats ungefär en och en halv kilometer från kyrkan. Ingen datering har gjorts av benen, men en kam som hittats intill kan bestämmas till senare delen av yngre järnåldern, vilket dateringen av markprovet till 770–970 e.Kr. som togs intill kan styrka. Att platser i socknen varit nyttjade under yngre järnålder motiveras med dateringarna, men då inga andra arkeologiska undersökningar gjorts i socknen är det svårt att veta vad platsen där skelettgravarna hittats haft för funktion samt om den har någon koppling till kyrkoplatsen. Området är en fullåkersbygd och en del av Östgötaslätten, vilket gör att fornlämningar troligtvis har förstörts och odlats bort med åren. Ortnamnet Källstad tyder på att en stormannagård funnits i området, vilket tillsammans med dateringen av markprovet stärker en platskontinuitet. Det är dock svårt att argumentera för en plats- och kultkontinuitet från yngre järnålder till tidig medeltid där kyrkan står, främst då ingen kyrkoarkeologisk undersökning gjorts.

Några arkeologiska undersökningar har gjorts i Rogslösa socken, där de enda för studien intressanta fynden är fragment från tidigkristna gravmonument som hittades vid kyrkan. Det har gjorts flera dendrokronologiska dateringar av kyrkan, där de två tidigaste dateringarna är 1050 ± 5 e.Kr. och 1135 e.Kr. Det virket antas ha återanvänts från en tidigare träkyrka som stått på platsen. Tillsammans med dateringen, indikerar kalkstenshällsfragmenten på att en träkyrka föregått stenkyrkan på platsen. Av de andra arkeologiska undersökningarna som utförts vid de fornlämningar som är intressanta för studien, har inga dateringar, ledartefakter eller andra fynd gjorts eller hittats. Dock finns flera gravar som skulle kunna dateras till yngre järnåldern. Förleden *Rog-* kan komma från mansnamnet *Rok* som möjligtvis indikerar att en stormannagård funnits i området där kyrkan står idag. Fornlämningssmiljön i Rogslösa socken är varierad och det finns ett flertal inom två kilometer från kyrkan som kan dateras till yngre järnåldern. Det är i min mening inte helt omöjligt att en plats- och kultkontinuitet finns för Rogslösa kyrkoplats, men en kyrkoarkeologisk undersökning skulle behövas för att kunna dra en säkrare slutsats.

Vid parkering till Röks kyrka och Rökstenen finns en utställning med flera informationsskyltar under tak som berättar om vad som står på runstenen samt om tiden för när stenen rester i området. En kartbild finns med över bygden från 800-talet. Enligt kartan ska det ha funnits flera gårdar i området. Utifrån vad kartbilden visar borde det finnas lämningar norr om kyrkan, vilket det i dagsläget inte riktigt gör. Söder om kyrkan finns flera lämningar som kan dateras till yngre järnålder. Det är olika gravtyper, främst stensättningar, och agrara lämningar (se Bilaga 1). Dock är det mest troligt att det långa stensträngssystemet är från äldre järnålder (Gren 1997:61ff). Att fornlämningsbilden ser ut som den gör kan bero på att området norr om kyrkan tillhör Östgötaslätten medan de mellersta och södra delarna av socknen är en övergångsbygd som inte är lika uppodlad. Något annat intressant är de många hällristningslokalerna som finns öster om Häjla gård i Röks socken (Fornsök u.å.). Enligt kartbilden från utställning vid Röks kyrka ska Häjla gård funnits redan under yngre järnålder. Samtidigt antyder hällristningarna att platsen varit i bruk kanske redan under bronsålder (Kaliff 1992:47). Gården ska också enligt Wahlberg (2003:141) vara moderbyn till Röks kyrka och prästgård. Läger man ihop detta går det att argumentera för att en möjlig stormannagård upprättats vid Häjla, kanske redan under bronsålder, som sedan varit i bruk ända fram till idag. Om det varit en stormannagård under bronsåldern är sannolikheten stor för att området ingått i centralbygden från järnåldern. På så sätt, ihop med vad Wahlberg skriver, är det troligt att Häjla gård varit bidragande i uppförandet av Röks kyrka under 1100-talet, eller kanske även en tidigare träkyrka. Gällande ortnamnet verkar en koppling finnas mellan namnet på Rökstenen och sockennamnet. Lite likt är ortnamnet med förleden i Rogslösa, där *Rok* tolkats som ett mansnamn, vilket skulle kunna vara samma tolkning till Rök, men i Röks fall antas det snarare syfta på Rökstenens form. Det skulle även kunna vara möjligt att det funnits en tidigare träkyrka på platsen, men i brist på fynd av tidigkristna gravmonument samt att inga dendrokronologiska dateringar gjorts av trävirket från den nu rivna medeltida kyrkan, går det inte att säga. Dock tyder mycket på att en plats- och kultkontinuitet finns för flera tidsperioder för området runt Röks kyrka, men kanske inte precis på platsen där kyrkan står idag.

Som nämnt tidigare fanns dagens sockenindelning antagligen inte under järnåldern. Det är möjligt att storgårdar ägt mark i en liknande indelning, men det ska inte utgå ifrån. På så sätt är gravfälten L2012:7806 och L2012:8905 i Hovs socken intressanta för Strå kyrka, som är belägna ungefär två kilometer ifrån kyrkan. Även gravfältet L2012:7786 ligger i Hovs socken, men bara 0,8 kilometer från Strå kyrka. I Kulturmiljöregistret finns ingen registrerad boplats intill det sistnämnda gravfältet, varken från yngre järnåldern eller tidigare period, men enligt informationen på skylten som tagits upp i tidigare kapitel, ska gravarna tillhört byn som föregått

gården Klosterorlunda. Ambrosiani (1964:68) och Gren (1997:64) skriver att gravfält från yngre järnåldern ofta låg intill gården och jordbruksbebyggelsen. På så sätt kan bilden vara någorlunda trovärdig. Dateringarna av härden intill kyrkan och Strå gamla bytomt till 230 e.Kr. och 890–1030 e.Kr. är visserligen stickprover, men indikerar att bytomten föregåtts av förhistorisk bebyggelse från järnåldern. Möjligtvis har den antingen använts kontinuerligt under en lång tid eller så har man återvänt till platsen. Trots att det är ett fåtal registrerade lämningar i Strå socken, tyder mycket på att kyrkoplatsen haft aktivitet vid sig under yngre järnåldern. En direkt plats- och kultkontinuitet är dock svårt att helt argumentera för då ingen kyrkoarkeologisk undersökning gjorts och i min mening vare sig styrker eller dementerar ortnamnet Strå till någon kontinuitet, men att det är gården som gett namn åt socknen kan indikera på att stormän upprättade kyrkan.

Fornlämningslokalerna som är intressanta för studien är få i Svanshals socken och utgörs endast av gravar. Dock visar andra lämningar på en lång aktivitet i området, ända från neolitikum. Att de lämningar som generellt finns registrerade i socknen är i södra delen beror antagligen på att det är ett skogsområde och att lämningarna inte plöjts eller odlats bort. Vid undersökningen som gjordes 2010 hittades inga fynd och ingen datering gjordes. Det kan tänkas att man vid den omfattande ombyggnationen som ägde rum 1842–1845 skulle ha stött på arkeologiska fynd, om det hade funnits några, men möjligtvis hade man inte den kunskapen, alternativt var det inget man aktivt letade efter eller noterade. Ortnamnet tolkas som ett jämförelsenamn med en udde i Tåkern. Namnet i sig säger inte mycket om platsens historia, men att det är kyrkbyn som gett namn åt socknen kan indikera att kyrkan upprättades privat av stormän. Det visar på en möjlig platskontinuitet, men det motiverar inte till en kultkontinuitet. Allt som allt går det inte i nuläget, med denna information, att argumentera för en plats- och kultkontinuitet.

I området kring Väderstad kyrka har flera arkeologiska undersökningar gjorts och många fornlämningar finns registrerade från flera tidsperioder. Där den nuvarande kyrkan är placerad finns antagligen ingen direkt plats- eller kultkontinuitet till yngre järnålder, då den är uppförd under 1830-talet. Dock går det inte att bortse från den tidigare kyrkan, som även den ligger nära fornlämningslokalerna som har daterats till yngre järnålder. Att en boplatz belägen intill de många stensträngssystemen från äldre järnålder har daterats till vikingatid visar att området brukats av människor under flera tidsperioder, och att en platskontinuitet finns. Britt Ajneborn (2012:9ff.) skriver att det inte är ovanligt att det finns en platskontinuitet mellan boplatser från yngre järnåldern och medeltida bytomter, vilket dateringen styrker. Samtidigt är det svårt att argumentera för en direkt kultkontinuitet för platsen där den äldre kyrkan stod, då ingen datering gjorts, likaså för Harstads kyrkoruin. Att förleden i ortnamnet Väderstad åsyftar ett mans(bi)namn kan tolkas som att det var en stormannagård som upprättade kyrkan. De många, varierande fornlämningslokalerna tyder på att människor bott och verkat här i flera årtusenden och mest troligt har de utfört religiösa aktiviteter, men möjligtvis inte direkt på platsen för någon av kyrkorna.

Flera lämningar i Västra Tollstads socken visar på en lång kristen aktivitet. Inte minst uppförandet av Alvastra kloster under 1140-talet. Innan klostret uppfördes en kryptkyrka vid Ombergs södra ände, där flera gravar har daterats till 1000- och 1100-talen. Många av fornlämningarna och andra arkeologiska fynd som hittats och som har daterats till yngre järnåldern, är koncentrerade till området för Sverkersgården och kryptkyrkan. Detta visar att platsen i området haft aktivitet sedan vikingatid och framåt. Även den medeltida staden Hästholmen bidrar till att området varit en viktig plats under flera århundraden. Samtidigt finns många härlristningslokaler i socknen, vilket möjligtvis tyder på att platsen varit en central del under bronsåldern. De lockhällar till tidigkristna gravmonument som hittats vid kyrkan kan visa

på en möjlig träkyrka och en kultkontinuitet för platsen, men inga andra arkeologiska fynd som kan stärka detta har hittats. Enligt Nationalencyklopedin (u.å. g.) är också cirka 300 fornlämningar borttagna, vilka kan förändra bilden av landskapet helt. Med detta går det att se en platskontinuitet för området runt kyrkan, men en direkt kontinuitet för kyrkoplatsen är svårare att säga då den arkeologiska undersökningen som utfördes 2013 inte gav någon ny information om platsens historia innan 1100–1200-talen. Likt flera av de andra ortnamnen har Tollstad tolkats komma från ett fornsvenskt mansnamn, vilket kan komma från en stormannagård. Det tillsammans med fragmenten från tidigkristna gravmonument och dateringen av vissa gravar vid kryptkyrkan, motiverar en plats- och kultkontinuitet, men utan fler arkeologiska undersökningar går det inte att säkert säga varken eller.

I Väversunda socken finns flera färdvägar, både intill kyrkan och längre bort. Även ett flertal gravar finns, alla över en kilometer bort. Kalkstenshällsfragmenten som hittats kan indikera att den tidigmedeltida stenkyrkan föregåtts av en träkyrka, men ingen kyrkoarkeologisk undersökning har gjorts, vilket gör det svårt att stödja det. Flatmarksgravfältet där fyra skelett har hittats kan vara efter ett tidigkristet gravskick, men inga markprover togs och skeletten daterades inte heller. Ortnamnet Väversunda säger inte mer om någon kontinuitet, förutom att det är kyrkbyn som gett namnet till socknen, vilket möjligtvis indikerar på en stormannagård från järnåldern i området. Att platsen varit i bruk under yngre järnåldern går att utläsa genom de fornlämningar som registrerats, men om en direkt plats- och kultkontinuitet finns för kyrkans placering går inte att säga utan någon mer arkeologisk undersökning.

4.3 Kontinuitet – diskussion

Som tidigare redovisats är gravtyperna av stor variation under järnåldern fram till det kristna gravskicket. Det är påtagligt, även i vår tid, hur gravar och gravplatser varit viktiga platser i landskapet (Theliander 2005:317). Det är möjligt att solitära gravar haft en mindre genomtänkt placering, i att de ej ingått i ett större komplex eller liknande. Å andra sidan bör gravfält och kyrkogårdar i allmänhet haft en större motivering till sina placeringar i landskapet, där motiveringarna genom tiden varit föränderliga. Därav finns flera gravfält som övergivits genom historien från olika tidsperioder, då människor fått nya aspekter och krav på den rumsliga placeringen. Samtidigt finns det gravfält med platskontinuitet genom flera tider. Antingen har de fortsatt brukats från äldre till yngre järnålder, men det finns också exempel där ett gravfält övergivits under äldre järnålder för att sedan brukas igen under den yngre perioden. Dessa aspekter visar på gravar, gravfält och kyrkogårdar som ett levande kulturarv, som många gånger bär på en lång historia, och som även präglas av återbruk (se Öhrberg 2013). Varför sekundärbegravningar skedde flera hundra år efter att gravfälten övergivits är svårt att veta, men det bör ändå antas att människorna haft en historiemedvetenhet, i att ens förfäder har begravts och ligger begravda på platsen som de själva nu väljer att återbruka.

Var religiösa aktiviteter under förkristen tid ägde rum har diskuterats. Olsen menar att det inte fanns speciella kultbyggnader, utan snarare i mer eller mindre rymliga hallbyggnader och salar hos stormännen (Olsen 1966 i Brink 1992:113). Brink skriver så här om Olsens teori:

Man skall hålla i minnet att Olsen alltså accepterar att kyrkor kan ha uppförts vid gårdar där hednisk kult ägt rum, vidare att kyrkor kan ha uppförts på hedniska kultplatser i det fria. Vad han är skeptisk till är huruvida kyrkor uppförts på plats där en förment hednisk kultbyggnad stått. Att utifrån dessa överväganden inta en position, där man med utgångspunkt i Olsens kritik de facto hävdar att kyrkor inte uppfördes där förkristen kultisk aktivitet förekommit, blir absurt (Brink 1992:113f).

Tidigare har uppfattningen om att kristna kyrkor byggts ovanpå eller invid förkristna kultplatser varit utgångspunkten. Enligt Brink (ibid) nyanserar Olsen den tanken och ifrågasätter omfattningen av en punktuell platskontinuitet. Det finns dock exempel i Skandinavien där arkeologer hittat spår efter en förkristen kultplats under en kristen kyrka. Jag kommer ta upp exempel från Jutland i Danmark samt Frösö, Falköping och Klåstad i Sverige

Om kultutövning skedde inomhus i hövdingens sal, är det möjligt att en privat kyrka efter religionsövergången byggdes intill gården (Gräslund 2012:640f). Bland annat finns ett konkret exempel på detta från Jutland i Danmark. En arkeologisk undersökning ägde rum 1988 vid en kyrkogård, där arkeologer hittade flera stora byggnader från vikingatid. Det gick att identifiera en stor rektangulär yta som var inneslutet av ett staket, med den medeltida stenkyrkan placerad i mitten. Ett svenskt exempel är från Frösön i Jämtland. Vid en kyrkoarkeologisk undersökning av Frösö kyrka hittades rester från en förmultnad stubbe samt en mängd djurben (Gräslund 1992:132). Platsen beskrivs som en vikingatida kultplats/offerplats som kyrkan sedan uppförts direkt ovanpå.

Ett annat exempel är i Falköping i Västra Götaland, där två skelett hittades vid en arkeologisk schaktövervakning 2016–2017 intill S:t Olofs kyrka (Henriksson 2018). I Falköping visade det sig att flera gravar från vikingatid inte begravts inom den nuvarande kyrkogårdens utsträckning, utan det har funnits en tidigare kyrkogård. Gravarna befann sig både inom och utanför den dåvarande kyrkogården (Henriksson 2018:3f). Att kyrkogårdens gränser har ändrats med tiden är inte ovanligt, så är även fallet för flera av kyrkorna i västra Östergötland. S:t Olofs kyrka uppfördes under 1100-talet och det har möjligen funnits en träkyrka på platsen innan (Berglund 2015:7f). Ett exempel från Östergötland som visar på kontinuitet är kyrkoplatsen i Klosterstad, eller Klåstad. Under en större arkeologisk undersökning som pågick i sex år vid Klosterstad gamla kyrkoplats hittades spår som visar att det under första hälften av 1000-talet uppfördes en träkyrka på platsen (Hedvall u.å.:103–107). Träkyrkan verkar ha varit i bruk i ungefär 200 år innan stenkyrkan ersatte den under 1200-talet. Utan att gå in allt för mycket på de ovan nämnda platsernas historia, går det att se en plats- och kultkontinuitet från yngre järnåldern till tidig medeltid där kyrkorna idag står.

Det exemplet visar är att man i utgångspunkt från Olsens teori inte kan anta att kristna kyrkor inte upprättats på förkristna kultplatser. När han skrev sin avhandling 1966 hade dessa fyra platser inte undersökts arkeologiskt ännu, vilket kan ha påverkat hans resultat samt hur andra tolkar och använt hans teori. Med detta sagt, går det dock inte att bortse ifrån att förkristna kultplatser möjligtvis uppfördes 'i det fria', vilket egentligen inte underlättar sökandet efter dem. Att det, så som Brink (1990:369) skriver, både var kyrkan och den gryende kungamakten samt enskilda personer som byggde och uppförde kyrkor, kan vara ett svar på varför kyrkor byggts både i det fria och invid förkristna kultplatser. Det bör heller inte antas att en tidig dendrokronologisk datering av trämaterial i kyrkor direkt tolkas som att materialet kommer från en tidigare träkyrka som stått på platsen. Materialet kan vara hämtat ifrån en annan byggnad, som nödvändigtvis inte hade någon kultisk innebörd. Liknande inställning bör man ha gällande förekomsten av tidigkristna gravmonument vid kyrkor. Gräslund (1996:30f) skriver att endast förekomsten av monumenten, utan några andra fysiska spår, indikerar att en träkyrka föregått

en stenkyrka. Varför kopplingen mellan tidigkristna gravmonument och en träkyrka finns menar Gräslund beror på att ornamentikstilen har daterats till mitten av 1000-talet och att de nästan alltid förekommer intill kyrkor. Det är inte omöjligt att fragment har flyttats mellan socknar, eller liknande. Dock, att det är kristna gravar indikerar på att det i västra Östergötland funnits kristna kyrkogårdar antagligen från 1000-talet och med det kyrkor, men exakt var de uppförts går inte att helt säga utan arkeologiska undersökningar. Ann Catherine Bonnier (1996:202) skriver att de tidiga kyrkorna som byggdes för privat bruk och som med tiden övergavs hittas endast genom slumpen eller systematiska utgrävningar vid redan kända huvudgårdar.

Vid flera av kyrkorna i västra Östergötland har arkeologiska undersökningar gjorts. Dessa har i princip vid alla tillfällen utgjorts av schakt som dragits runt kyrkan, där arkeologer i majoriteten av fallen utfört schaktövervakning. Även fast vissa föremål av arkeologiskt intresse hittades vid övervakningen är det inte säkert att de berörts av exploatering och har då inte kunnat grävas ut, utan endast dokumenterats. Som framkommit i delar ovan utförs det inte många arkeologiska undersökningar i området västra Östergötland (Kaliff 2009a:8). På grund av det kan en direkt plats- och kultkontinuitet på platserna där de första kyrkorna byggdes vara svåra att helt klarlägga. Jämför med kyrkan på Frösön, där en kultplats hittades direkt under kyrkan vid en kyrkoarkeologisk undersökning. Det verkar inte heller som att det varit av något större intresse att kartlägga någon kontinuitet mellan gravar från yngre järnåldern och kristna kyrkogårdar för området (Anglert 2007:220). Det är endast i Klosterstad och Bjälbo, båda belägna i västra Östergötland, som man genom arkeologiska undersökningar har kunnat konstatera att stenkyrkorna föregåtts av träkyrkor (Anglert 2007:225).

I Tåkern-området menar Kaliff (2009b:37) att det från bronsålder bör ha funnits en centralbygd, detta baserat på fornlämningsbilden för området med flera hällristningslokaler. Även beskrivningen av landskapet som ges i kapitel två, att Östgötaslätten under en lång tid bestått av små socknar där bönder ägt stora gårdar samt upprättat privata kyrkor, bidrar till den bilden. Om vi utgår från att fragment från tidigkristna gravmonument indikerar på tidiga kyrkor kan det i Östergötland funnits ett trettiotal kyrkor med störst koncentration vid Östgötaslätten (Ullén et al. 2004:124). Jag säger inte att det är omöjligt att det funnits en stor mängd uppförda kyrkor i västra Östergötland redan under 1000-talet, men det finns inga arkeologiska undersökningar som styrker antagandet. Med detta sagt, verkar det finnas en koppling mellan en centralbygd från järnåldern och uppförandet av de första kyrkorna i Östergötland.

För alla tretton socknar har det varit svårt att kunna visa på att en plats- och kultkontinuitet funnits direkt på platsen där kyrkorna uppfördes. Detta beror främst på att inga kyrkoarkeologiska undersökningar gjorts, utan arkeologiska undersökningar har endast gjorts i samband med exploateringsarbeten. Bortodlingen av fornlämningar på Östgötaslätten är ett faktum, som skapat luckor i västra Östergötlands historia. Det går dock att se en viss platskontinuitet i nästintill alla socknar, i form av att stora delar av området tidigare varit en centralbygd. Detta går att utläsa bland annat i ortnamnen och de många hällristningslokalerna som finns vid Tåkern. Att det var ett väletablerat område med flera människor som bodde där vid tiden för religionsskiftet kan ha varit en anledning till att stenkyrkor upprättades tidigt under 1100-talet, möjligtvis med träkyrkor redan under 1000-talet. Det var inte ovanligt att kyrkor byggdes av stormän till en början, vilket kan förklara kyrkotätheten i västra Östergötland. Så till frågan om hur bebyggelser från yngre järnåldern haft inverkan på placeringen av de första kristna kyrkorna kan det mer bero på stormannagårdarnas placering än var gravfälten eller andra fornlämningar från yngre järnåldern var belägna. Men i ett par fall hos de tretton socknarna finns lämningar, inte minst gravar, som kan dateras till yngre järnåldern relativt nära, vilket ihop med en stormannagård kan ha motiverat placeringen av kyrkan. Stormännen såg antagligen

fördelar med kristendomen i att kunna upprätta mer makt och kontroll över större områden och med det behövdes nya kultbyggnader byggas.

Enligt Theliander (2005:20f) började kristendomen ses som intressant underifrån, från samhällets bottenskick, och kom med åren att i stället bli en ideologi och ett sätt för kungamakten att etablera sig i det som sedan blev Sverige. När religionen blev mer än bara en trosuppfattning kan det tänkas att det som tidigare setts som viktigt lite skiftade. I den förkristna religionen och samhället var förfäderna en viktig del (Ovesen u.å.). Trots att de gamla gravarna kanske inte längre sågs som ett viktigt kulturarv, bör de ändå varit påtagliga i landskapet och bidragit till ett dåtid-nutids-perspektiv och bundit samman flera tidsperioder. Det är möjligt att man i flera generationer efter skiftet har aktiverat de äldre lämningarna som meningsskapande för att känna och skapa ett sammanhang mellan sig själv, lämningarna och sina förfäder.

Fornlämningar i landskapet kan ses som en efterlämnad historiekultur som har varit en bidragande faktor till människors historiemedvetande. De fysiska lämningarna och immateriella källorna skapar tillsammans tankar och minnen om dåtiden, om hur människor innan levt sina liv, vilken trosuppfattning de haft och hur de tänkt om livet efter detta. I en tid av förändring kan det tänkas att de fysiska lämningarna varit som en tidskapsel från tidigare generationers historiebruk och att människor med dem skapat en historiemedveten om tiden innan religionsskiftet. Att generationer efter byggt kristna kyrkor, i vissa fall förhållandevis nära bebyggelser från yngre järnåldern, går att se utifrån den rumsliga analysen som gjorts i uppsatsen. Frågan om varför det finns en möjlig kontinuitet är svår att svara säkert på, då vi inte har många nedtecknade källor från tiden och dem vi har bör vi se källkritiskt på. Kanske ville människorna ta med sina förfäder in i den nya religionen, kanske var det ett sätt för den nya eliten att visa maktbefogenhet, kanske var det storbönderna som såg fördelar med att ha en kyrka vid deras gård. Oavsett storböndernas påverkan, går det att konstatera att kungamakten i Östergötland hade inflytande i kyrkobyggandet (Lindkvist 1996:228) och såg antagligen de storbönder som gått över till kristendomen som allierade.

Det går att utläsa en skillnad i historiebruket i och med religionsskiftet, eller kanske snarare att flera former av historiebruk illustreras samtidigt. Detta syns inte minst i gravskicket. I och med att kristendomen började influera Skandinavien redan under 400-talet kom gravskicket att förändras gradvis fram till 1200-talet, då övergången till kristna sedvänjor blev dominerande. Under yngre järnåldern var det stor variation i utformningen av gravarna. Förutom att både förkristet och kristet gravskick ägde rum samtidigt, fanns en sorts överlappning, där skelettgravar utrustades med gravgåvor. Lika så syns förändringen genom kultplatserna. Var den fornnordiska religionen utövade religiösa aktiviteter verkar ha varit varierande. Människorna kan ha byggt egna tempelbyggnader, använt storböndernas hallar eller haft speciella kultplatser ute i det fria. Kanske beror det på regionala variationer eller beroende på vad aktiviteten i fråga var. Den kristna kultutövningen görs (i princip) endast i en kyrka.

En annan aspekt som är viktig att nämna är om det inte finns någon plats- eller kultkontinuitet alls för platserna från yngre järnåldern till tidig medeltid, varför valde man i så fall att uppföra en kyrka på en viss plats? Valde man medvetet att placera den ifrån lämningarna som hade koppling till den fornnordiska religionen, för att visa respekt mot sina förfäder? I just fallen som uppsatsen studerat, finns det mycket som ändå tyder på att det funnits en kontinuitet av aktivitet i västra Östergötland; området har varit bebott i flera tusen år. Även om det vid vissa kyrkor inte finns lämningar som kan dateras till yngre järnåldern precis intill, finns det trots allt så många vid Tåkern som gör att en generell platskontinuitet går att räkna med.

5. Slutsats

Fornlämningsmiljön i västra Östergötland är varierad från alla tidsperioder. Området har varit befolkat under en lång tid där alla gjort avtryck i landskapet. Då religion varit en del av människors liv i flera tusen år bör religiösa aktiviteter kommit till uttryck och lämnat spår efter sig. Lämningar från förkristen kultutövning kan vara svåra att lokalisera, då de både kan ha utförts utomhus vid träd, sjöar eller våtmarker och inomhus antingen i hallar tillhörande stormän eller i hus ute i det fria. En kultbyggnad som i västra Östergötland syns tydligt är kyrkorna som är byggda tätt nära varandra. Socknarna i området är små jämfört med resten av Östergötland och i vissa fall kan en socken utgjorts av en storgård med en privat kyrka.

Placeringen av de första kyrkorna i västra Östergötland lär främst ha påverkats av stormannagårdarna och människorna i samhällets toppskick, snarare än placering av gravfält eller andra lämningar från yngre järnåldern, vilket även flera av ortnamnen indikerar på. Storbönderna och kungamakten såg antagligen fördelar med kristendomen som ideologi och i att med det få en mer kontrollerad makt. Det finns endast ett fåtal registrerade boplatser från yngre järnåldern vid Tåkern, men viktigt att ha i åtanke är att gravar indikerar annan bebyggelse. Boplatserna har antingen inte hittats ännu eller så har spåren efter dem odlats bort genom åren. Bortodling generellt av fornlämningar på Östgötaslätten har förekommit i relativ hög grad. Trots att landskapet bara för ett par-trehundra år sedan inte var en fullåkersbygd, har jordbruket haft en stor åverkan på fornlämningarna. Samtidigt är området idag inte intressant i exploateringssyfte och på grund av det utförs knappt några arkeologiska undersökningar. I alla fall inga i större skala.

Det är svårt att helt fastställa en plats- och kultkontinuitet för de tretton kyrkoplatserna. Resultatet beror mestadels på att inga kyrkoarkeologiska undersökningar gjorts. Av de arkeologiska undersökningar som har gjorts både vid kyrkorna och i socknarna har inte många bidragit med nytt arkeologiskt material. Några dateringar har kunnat göras och fler fragment från tidigkristna gravmonument har hittats, men då de utförts i och med exploateringsarbete har flera lämningar kunnat lämnas oberörda av exploatering och endast dokumenterats. Detta blir också tydligt i Bilaga 1, där det är väldigt varierat i antalet fornlämningar som kan dateras till mellan 700–1100-talen i de olika socknarna. Det kan absolut vara så att det exempelvis totalt endast finns tre lämningar i Strå socken som kommer från yngre järnåldern, att inga fler kommer hittas vid arkeologiska undersökningar. Men utgår man från bilden som målats upp om västra Östergötland som en centralbygd från bronsåldern som sedan accentuerades under järnåldern och fortsatte in i medeltiden, är det mer troligt att det finns fler lämningar. Bortodling och icke registrerade lämningar har med stor sannolikhet påverkat resultatet i studien och en tydligare plats- och kultkontinuitet skulle kunnat bli tydligare om fler lämningar fanns registrerade.

Religionsskiftet visar sig i historiebruket. Inom arkeologin ser vi det främst via gravskicket. Människor gick från att kremra sina döda och begrava dem med gravgåvor, till skelettgravar i öst-västlig riktning utan några gravgåvor. Mellan den här tiden finns gravar som haft ett blandat gravskick, som indikerar på att människor influerats av kristendomen innan religionsskiftet helt hade gått över till kristendomen. Även uppförandet av kultbyggnader är ett resultat på historiebruk. Inom den fornnordiska religionen verkar det inte vara helt enhetligt var religiösa aktiviteter utfördes. De kan ha ägt rum i stormännens hallar eller så upprättades egna tempelbyggnader, antingen intill en gård eller ute i det fria. Alternativt hade man ingen speciell byggnad, utan i stället var kultplatsen en del av naturen. När kristendomen fick ett stabilare fäste i Sverige började människorna bygga kyrkor. Kanske har man återbrukat platser där förkristen kultutövning ägde rum, vilket bland annat Frösö kyrka och Klosterstad gamla

kyrkoplats indikerar på. Ett annat alternativ är att människorna återanvände den gamla kultbyggnaden vid byggandet av den nya kyrkan, vilket flera dendrokronologiska dateringar från kyrkor i västra Östergötland kan visa på. Likaså visar inmurade runristningar på återbruk.

6. Sammanfattning

Syftet med uppsatsen har varit att studera tiden för skiftet från fornnordisk religion till kristendom och undersöka om det finns en koppling mellan fornlämningar från yngre järnåldern och de tidigmedeltida kyrkornas placering. Området som studerats närmare är tretton socknar belägna vid sjön Tåkern i västra Östergötland. I Östergötland är fornlämningsmiljön rik trots att bortodling skett i stor utsträckning. Samtidigt kristnades området tidigt, vilket gör det till ett intressant område att studera för om en plats- och kultkontinuitet finns från yngre järnålder till tidig medeltid. Utifrån syftet togs tre frågeställningar fram.

För att kunna besvara syftet och frågeställningarna har jag gjort en rumslig analys av landskapet inom två kilometer från tretton kyrkor som är belägna runt Tåkern. Via de registrerade fornlämningarna i Kulturmiljöregistret har jag via Fornsök i ett Exceldokument nedtecknat de lämningar som kan eller har daterats till yngre järnålder. Tillsammans med en litterär grund och ett besök till kyrkorna i fråga gick det att få en bra bild över fornlämningarna och landskapet i sig. Efter att en bakgrund givits om religionsskiftet och en allmän historisk översikt om Östergötland, presenterades de tretton kyrkorna samt fornlämningsmiljön i socknen närmare ihop med en kortare ortnamnshistorik.

Utifrån fornlämningsmiljön och ortnamnen för respektive socken gjordes sedan en analys med fokus på om en plats- och kultkontinuitet möjligtvis finns för kyrkoplatserna. Resultaten kan ses något vag, vilket främst beror på att ingen kyrkoarkeologisk undersökning har gjorts av någon av de tretton kyrkorna samt att området idag är en fyllåkersbygd där bortodling förekommit i relativt hög grad. Vissa av platserna visar något tydligare på en kontinuitet, men utan någon undersökning är det svårt att fastställa. Baserat på flera av ortnamnen och fornlämningslokalerna går det dock att se att området varit en centralbygd från bronsåldern som accentuerades under järnåldern och fortsatte in i medeltiden, vilket antagligen innebär att stormannagårdar och stormän påverkat var de första kyrkorna byggdes.

Analysen och diskussionen utgick från att forntidens människor bör ha varit medvetna om ett dåtid-nutids-perspektiv på grund av arvet i landskapet från tidigare generationer, men att tid i övrigt sågs som något icke-linjärt. Den möjliga kontinuiteten analyserades och diskuterades även utifrån begreppen återbruk och historiebruk. Lämningarna från tidigare generationer måste alltid ha varit påtagliga i landskapet och lär, likt idag, ha setts som ett kulturarv från förfäderna. Alla gravhögar, resta stenar, agrara lämningar och så vidare, blev en del av människornas historiemedvetande.

Med uppsatsen har det perspektivet velat lyftas; att vi inte får glömma att likt så som vi ser på fornlämningar från forna tiders bruk idag som vårt kulturarv, bör människor genom hela historien känt likadant för det arv generationer innan lämnat efter sig. Det är därför, ur denna synvinkel, det är en intressant period i historien att analysera utifrån frågor om hur och varför människor inte bara övergick till en ny trosuppfattning, utan också en ny kultur.

Referenslista

Litteratur

- Ajneborn, Britt (2012). *Vikingatida spår på Vallsbergs bytomt*. Rapport 2012:28. Riksantikvarieämbetet. Linköping.
- Ambrosiani, Björn (1964). *Fornlämningar och bebyggelse. Studier i Attundalands och Södertörns förhistoria*. Diss. Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB. Uppsala.
- Anglert, Mats (2007). Kristianisering, kyrkor och centralitet i Östergötland. I Kaliff, Anders (ed.). *Skuggor i ett landskap. Västra Östergötlands slättbygd under järnålder och medeltid. Resultat av ett tvärvetenskapligt projekt*. Riksantikvarieämbetet. Linköping, s. 215–245.
- Aronsson, Peter (2004). *Historiebruk: att använda det förflutna*. Studentlitteratur. Lund.
- Berglund, Anders (2015). *Fjärrvärme i Falköping 1999–2002. Arkeologiska förundersökningar – schaktövervakningar inom fornlämning 40, Falköpings stad och kommun Västergötland*. Rapport 2015:24. Västergötlands museum.
- Bonnier, Ann Catherine (1996). Kyrkor, dopfuntar och gravmonument. I Nilsson, Bertil (ed.). *Kristnandet i Sverige. Gamla källor och nya perspektiv*. Lunne böcker. Uppsala, s. 181–214.
- Bonnier, Ann Catherine (2004). Medeltidens kyrkor. I Sjöström, Ingrid & Ullén, Marian (red.). *Östergötland. landskapets kyrkor*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm, s. 32–62.
- Brink, Stefan (1990). *Sockenbildning och sockennamn. Studier i äldre territoriell indelning i Norden*. Diss. Uppsala universitet. Uppsala.
- Brink, Stefan (1992). Kultkontinuitet från bosättningshistorisk utgångspunkt. I Nilsson, Bertil (ed.). *Kontinuitet i kult och tro från vikingatid till medeltid*. Lunne böcker. Uppsala, s. 105–127.
- Brink, Stefan (2012). Christianisation and the Emergence of the Early Church in Scandinavia. I Brink, Stefan (ed.). *The Viking World*. Routledge. New York, s. 621–628.
- Carlsson, Christer (2007). *Herrestads kyrka: dränering och åskledare*. Rapport 2007:47. Östergötlands länsmuseum. Linköping.
- Elfstrand, Bengt (2008). *Elkabelschakt genom en bytomt och en fossil odlingsyta samt förbi gravar, stensträngar, ödekyrkogård och bebyggelse lämningar*. Rapport 2008:9. Riksantikvarieämbetet. Linköping.
- Ersgård, Lars (2006). *Helgonets boning: studier från forskningsprojektet "Det medeltida Alvastra"*. Lunds universitet. Lund.

-
- Feldt, Ann-Charlott (2010). *En rosenkrans och dekorerad puts – spår efter gamla kyrkan i Appuna*. Rapport 2010:12. Östergötlands länsmuseum. Linköping.
- Gren, Leif (1997). *Fossil åkermark. Äldre tiders jordbruk – spåren i landskapet och de historiska sammanhangen*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Gustavsson, Helmer (1991). *Rökstenen*. Riksantikvarieämbetet. Uddevalla.
- Gräslund, Anne-Sofie (1992). Kultkontinuitet – myt eller verklighet? Om arkeologins möjligheter att belysa problemet. I Nilsson, Bertil (ed.). *Kontinuitet i kult och tro från vikingatid till medeltid*. Lunne böcker. Uppsala, s. 129–150.
- Gräslund, Anne-Sofie (1996). Arkeologin och kristnandet. I Nilsson, Bertil (ed.). *Kristnandet i Sverige. Gamla källor och nya perspektiv*. Lunne böcker. Uppsala, s. 19–44.
- Gräslund, Anne-Sofie (2001). *Ideologi och mentalitet. Om religionsskiftet i Skandinavien från en arkeologisk horisont*. Uppsala universitet. Uppsala.
- Gräslund, Anne-Sofie (2012). The Material Culture of the Christianisation. I Brink, Stefan (ed.). *The Viking World*. Routledge. New York, s. 639–643.
- Gräslund, Anne-Sofie & Lager, Linn (2012). Runestones and the Christian Missions. I Brink, Stefan (ed.). *The Viking World*. Routledge. New York, s. 629–638.
- Hedvall, Rikard (u.å.). *Kyrkorna i Klåstad. En presentation av ett pågående projekt*. Tidsskrift dk, s. 103–114.
- Hedvall, Rikard (2008). *Schaktgrävning för åskledaranläggningar vid Källstad, Rogslösa, Väversunda, Nässjö och Hovs kyrkor*. Rapport 2008:14. Riksantikvarieämbetet. Linköping.
- Hedvall, Rikard (2013). *Kyrkor och kyrkogårdar i Svanshals, Västra Tollstad och Heda*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Hedvall, Rikard & Lindeblad, Karin (2007). *Det medeltida Östergötland. en arkeologisk guidebok*. Historiska Media. Lund.
- Helander, Annika (2021). *Bredband i Väversunda – stenålder vid Tåkern*. Rapport 2021:175. Statens historiska museer.
- Helander, Annika & Zetterlund, Peter (2001). *En boplats i stensträngsbygdens utkant*. Rapport 2001:1. Riksantikvarieämbetet. Linköping.
- Helander, Annika & Zetterlund, Peter (2023). *Upplevelsecenter för mat i Väderstad*. Rapport 2023:4. Statens historiska museer. Östergötland.
- Henriksson, Catharina (2018). *Schaktningsövervakning inom RAÄ Falköping 40, Gamla stan, Falköpings kommun*. Rapport 2018:9. Västergötlands museum.

-
- Hyenstrand, Åke (1979). *Arkeologisk regionindelning av Sverige*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Hållans Stenholm, Ann-Mari (2012). *Fornminnen. Det förflutnas roll i det förkristna och kristna Mälardalen*. Nordic Academic Press. Lund.
- Kaliff, Anders (1992). *Brandgravsskick och föreställningsvärld. En religionsarkeologisk diskussion*. Uppsala universitet. Uppsala.
- Kaliff, Anders (2009a). Förord. I Kaliff, Anders (ed.). *Skuggor i ett landskap. Västra Östergötlands slättbygd under järnålder och medeltid. Resultat av ett tvärvetenskapligt projekt*. Riksantikvarieämbetet. Linköping, s. 4–11.
- Kaliff, Anders (2009b). Skepnader i historiens gränsland – identitet, centralitet och externa influenser i västra Östergötland under järnålder. I Kaliff, Anders (ed.). *Skuggor i ett landskap. Västra Östergötlands slättbygd under järnålder och medeltid. Resultat av ett tvärvetenskapligt projekt*. Riksantikvarieämbetet. Linköping, s. 12–45.
- Karlsson, Emma (2021). *Skelettgrav vid bortplöjt gravfält i Aska*. Rapport 2022:54. Östergötlands museum.
- Lindblad, Jakob (2022). *Forskningsföretaget Sveriges Kyrkor*. Kungl. Vitterhets Historie och antikvitets akademien. Stockholm.
- Lindberg, Rickard (2006). *Vid Berzeliusgården*. Rapport 2006:76. Östergötlands länsmuseum. Linköping.
- Lindberg, Rickard (2010). *Grav- och boplatssområde i Hästholmen*. Rapport 2010:7. Östergötlands länsmuseum. Linköping.
- Lindkvist, Thomas (1996). Kungamakt, kristnande, stadsbildning. I Nilsson, Bertil (ed.). *Kristnandet i Sverige. Gamla källor och nya perspektiv*. Lunne böcker. Uppsala, s. 217–241.
- Lindqvist, Anna (2004a). *Hovs kyrka. Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift*. Östergötlands länsmuseum.
- Lindqvist, Anna (2004b). *Röks kyrka. Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift*. Östergötlands länsmuseum.
- Lindqvist, Anna (2004c). *Strå kyrka. Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift*. Östergötlands länsmuseum.
- Lindqvist, Anna (2004d). *Svanshals kyrka. Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift*. Östergötlands länsmuseum.
- Lindqvist, Anna (2004e). *Västra Tollstad kyrka. Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift*. Östergötlands länsmuseum.

-
- Lindqvist, Anna (2005a). *Herrestad kyrka. Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift*. Östergötlands länsmuseum.
- Lindqvist, Anna (2005b). *Källstad kyrka. Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift*. Östergötlands länsmuseum.
- Lindqvist, Anna (2005c). *Rogslösa kyrka. Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift*. Östergötlands länsmuseum.
- Lindqvist, Anna (2005d). *Väderstads kyrka. Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift*. Östergötlands länsmuseum.
- Lindqvist, Anna (2005e). *Väversunda kyrka. Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift*. Östergötlands länsmuseum.
- Ljungberg, Helge (1938). *Den nordiska religionen och kristendomen: studier över det nordiska religionsskiftet under vikingatiden*. Diss. Uppsala universitet. Uppsala.
- Nilsson, Bertil (1992). Till frågan om kyrkans hållning till icke-kristna kultfenomen. Attityder under tidig medeltid i Europa och Norden. I Nilsson, Bertil (ed.). *Kontinuitet i kult och tro från vikingatid till medeltid*. Lunne böcker. Uppsala, s. 9–48.
- Nilsson, Per (2017). *Brukade bilder. Södra Skandinaviens hällristningar ur ett historiebruksperspektiv*. Diss. Stockholms universitet.
- Norberg, Andreas (2014). Kultplatser och tolkningsperspektiv i fornnordisk religionsforskning. I Nyman, Eva, Magnusson, Jörgen & Strzelecka, Elzbieta (red.). *Den heliga platsen*. Mittuniversitetet. Sundsvall.
- Nordanskog, Gunnar (2016). *Kumla kyrka*. Linköpings stifts kyrkoberivningskommitté. Linköping.
- Olofsson, Anders (2019). *Benfynd vid Gatugården i Källstad*. Rapport 2019:25. Östergötlands länsmuseum. Linköping.
- Olsen, Olaf (1966). *Hørg, hov og kirke: historiske og arkæologiske vikingetidsstudier*. Diss. Gad. Köpenhamn.
- Oscarsson, Gun, Quick, Olof, Rockler, Anna-Lisa & Wikstål, Helle (1987). *Appuna kyrka*. Appuna församlingskyrkoråd.
- Price, Neil (2012). Dying and the dead: Viking Age mortuary behavior. I Brink, Stefan (ed.). *The Viking World*. Routledge. New York, s. 257–273.
- Räf, Erika (2007). *Byte av elkablar. Sträckan Strå-Herrestad-Borghamn*. Rapport 2007:31. Östergötlands länsmuseum. Linköping.
- Sporrong, Ulf (2004). Kyrkan i landskapet. I Sjöström, Ingrid & Ullén, Marian (red.). *Östergötland. landskapets kyrkor*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm, s. 13–28.

-
- Stark, Rodney (1987). How New Religions Succeed: A Theoretical Model. I Bromley, David G. & Hammond, Phillippe E. (ed.). *The Future of New Religious Movements*. Mercer. California, s. 11–29.
- Theliander, Claes (2005). *Västergötlands kristnande. Religionsskifte och gravskicket förändring 700–1200*. Göteborgs universitet. Göteborg.
- Ullén, Marian (2004). Inledning. I Sjöström, Ingrid & Ullén, Marian (red.). *Östergötland. landskapets kyrkor*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm, s. 7–12.
- Ullén, Marian et al. (2004). Östergötlands kyrkor – kulturarv och bebyggelsehistoria. I Sjöström, Ingrid & Ullén, Marian (red.). *Östergötland. landskapets kyrkor*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm, s. 123–135.
- Wahlberg, Mats (red.) (2003). *Svenskt ortnamnslexikon. Utarbetat inom Språk- och folkminnesinstitutet och Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet*. Språk- och folkminnesinstitutet. Uppsala.
- Zachrisson, Torun (2014). De heliga platsernas arkeologi – materiell kultur och miljöer i järnålderns Mellansverige. I Nyman, Eva, Magnusson, Jörgen & Strzelecka, Elzbieta (red.). *Den heliga platsen. Handlingar från symposiet Den heliga platsen. Härnösand 15–18 september 2011*. Mittuniversitet. Sundsvall.
- Öhrberg, Ann (2013). De dödas arkiv. *Lychnos: årsbok för idé- och lärdomshistoria* 2013, s. 129–144.

Internetkällor

- Fornsök (u.å.). Riksantikvarieämbetet. <https://app.raa.se/open/fornsok/> (Hämtad 2024-12-11).
- Kungl. Vitterhetsakademien (u.å.). *Sveriges kyrkor*. Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien. <https://www.vitterhetsakademien.se/publikationer/publikationskatalog/sveriges-kyrkor.html> (Hämtad 2024-10-15).
- Nationalencyklopedin (u.å. a.). *Herrestad*. Uppslagsord: Herrestad. <https://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/herrestad> (Hämtad 2024-12-22).
- Nationalencyklopedin (u.å. b.). *Hov*. Uppslagsord: Hov. [https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/hov-\(3\)](https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/hov-(3)) (Hämtad 2024-11-05).
- Nationalencyklopedin (u.å. c.). *Husförhör*. Uppslagsord: Husförhör. <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/husf%C3%B6rh%C3%B6r> (Hämtad 2024-12-16).

Nationalencyklopedin (u.å. d.). *Kumla*. Uppslagsord: Kumla. [https://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/kumla-\(2\)](https://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/kumla-(2)) (Hämtad 2024-12-23).

Nationalencyklopedin (u.å. e.). *Kummel*. Uppslagsord: kummel. [https://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/kummel-\(r%C3%B6se\)](https://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/kummel-(r%C3%B6se)) (Hämtad 2024-12-26).

Nationalencyklopedin (u.å. f.). *Rogslösa*. Uppslagsord: Rogslösa. <https://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/rogsl%C3%B6sa> (Hämtad 2024-12-26).

Nationalencyklopedin (u.å. g.). *Västra Tollstad*. Uppslagsord: Västra Tollstad. <https://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/v%C3%A4stra-tollstad> (Hämtad 2024-12-26).

Nationalencyklopedin (u.å. h.). *Ättesamhälle*. Uppslagsord: ättesamhälle. <https://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/%C3%A4ttesamh%C3%A4lle> (Hämtad 2024-12-17).

Ovesen, Jan (u.å.). *Anfäderskult*. Nationalencyklopedin. Uppslagsord: anfäderskult. <https://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/anf%C3%A4derskult> (Hämtad 2025-01-05).

Riksantikvarieämbetet (u.å.). *Skärvtenshög*. <https://app.raa.se/open/fornsok/lamningstyp/definition?id=1106> (Hämtad 2024-11-28).

SFS 1988:959. *Kulturmiljölag*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/kulturmiljolaag-1988950_sfs-1988-950/ (Hämtad 2024-12-03).

Figurförteckning

Figur 1: Sjöström, Ingrid & Ullén, Marian (red.) (2004). *Östergötland. Landskapets kyrkor*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

Figur 2: Fotografi av Lea Hultman (2024-11-29). *Appuna kyrka*.

Figur 3: Fotografi av Lea Hultman (2024-11-29). *Heda kyrka*.

Figur 4: Fotografi av Lea Hultman (2024-11-29). *Herrestad kyrka*.

Figur 5: Fotografi av Lea Hultman (2024-11-29). *Hov kyrka*.

Figur 6: Fotografi av Lea Hultman (2024-11-29). *Kumla kyrka*.

Figur 7: Fotografi av Lea Hultman (2024-11-29). *Kumla kyrka*.

Figur 8: Fotografi av Lea Hultman (2024-11-29). *Källstad kyrka*.

Figur 9: Fotografi av Lea Hultman (2024-11-29). *Rogslösa kyrka*.

Figur 10: Fotografi av Lea Hultman (2024-11-29). *Röks kyrka*.

Figur 11: Fotografi av Lea Hultman (2024-11-29). *Strå kyrka*.

Figur 12: Fotografi av Lea Hultman (2024-11-29). *Svanshals kyrka*.

Figur 13: Fotografi av Lea Hultman (2024-11-29). *Väderstad kyrka*.

Figur 14: Fotografi av Lea Hultman (2024-11-29). *Västra Tollstad kyrka*.

Figur 15: Fotografi av Lea Hultman (2024-11-29). *Väversunda kyrka*.

Figur 16: Fotografi av Lea Hultman (2024-11-29). *Två inmurade runstenar i Heda kyrka*.

Figur 17: Fotografi av Lea Hultman (2024-11-29). *Två inmurade kalkstenshällsfragment från ett tidigkristet gravmonument i Hov kyrka*.

Bilaga 1.

Socken	Uppförande av kyrka	Fornlämningar	L-nummer	Km från kyrkan	Lösfynd	Kommentar om fornlämning
Appuna	1150-tal	Begravningsplats	L2012:784	Intill		Hittat fyra gravar in situ. C14-datering av ben från en grav: 278±30 BP, 1510-1670 e.Kr. En individ begravd med 33 svarta glas pärlor.
		Fornlämningssliknande lämning	L2012:1317	1 km		Stensättningsliknande lämning.
		Färdväg	L2009:7553	1,5 km		Vägsträckning, har förbundit Utterstad med Sockendal.
		Gravfält (bortodlat?)	L2012:783	1,3 km		Bortodlat.
		Gravfält (bortodlat?)	L2012:1318	1,8 km		Enligt tidigare anteckningar ska det funnits ett gravfält bestående av hög, stensättningar och domarring.
		Hög	L2012:1159	1,3 km		Rund.
		Runristning	L2012:1209	Intill		Stenen har flyttats, kan ha varit inmurad i den medeltida kyrkan. Kom till sin plats 1948.
		Stenkrets/stenrad	L2012:1015	1 km		Domarring
Stensättning	L2012:742	1,3 km		Rund.		
		Stensättning	L2012:743	1,3 km		Rund.
Heda	1150-talet	Flatmarksgrav	L2012:7873	Intill		Flatmarksgravfält där man undersökt och tagit bort minst 32 flatmarksgravar.
		Färdväg	L2012:1342	Intill	1 bronskärl, 1 järnspänne.	Hålväg, cirka 50 meter.
		Färdväg	L2012:1341	Intill		Hålväg, cirka 400 meter.
		Grav (uppgift om typ saknas)	L2012:7735	Intill		Fyndplats/grav.
		Grav (uppgift om typ saknas)	L2012:7644	1,6 km		Hög.
		Grav markerad av sten/block	L2012:8117	0,7 km		Rest sten.
		Grav markerad av sten/block	L2012:7849	0,8 km		Hög.
		Grav markerad av sten/block	L2012:7905	0,8 km		Hög.
		Grav markerad av sten/block	L2012:8368	0,8 km		Rest sten.
		Grav markerad av sten/block	L2012:7913	1,6 km		Rest sten.
		Gravfält	L2012:7857	Intill		2 högar, 5 runda stensättningar.
		Gravfält	L2012:7577	Intill		Cirka 25 fornlämningar.
		Gravfält	L2012:8266	1 km		8 högar, 7 runda stensättningar.
		Gravfält	L2012:7658	0,5 km		64 högar, 101 runda stensättningar, 1 treudd, 1 domarring.
		Gravfält	L2012:8332	1 km		2 högar, 18 runda stensättningar.
		Hög	L2012:7760	Intill		Rund.
		Hög	L2012:8385	Intill		Rund.
		Hög	L2012:7761	Intill		Rund.
		Hög	L2012:8270	1,4 km		Rund.
		Hög	L2012:8246	Intill		Rund.
		Hög	L2012:8448	Intill		Rund.
		Hög	L2012:8449	Intill		Rund.
		Hög	L2012:7597	0,7 km		Rund.
		Hög	L2012:7850	0,8 km		Rund.
		Hög	L2012:8501	0,8 km		Rund.
		Hög	L2012:8500	0,8 km		Rund.
		Hög	L2012:7872	0,4 km		Oregelbunden.
		Hög	L2012:7645	1 km		Rund.
		Hög	L2012:8350	1,3 km		Rund.
		Hög	L2012:7912	1,6 km		Rund.
Hög	L2012:7685	2 km	Rund.			
		Runristning	L2008:3358	Intill		Gravhäll. 3 skelett hittats under gravmonumentet, en kvinna begravnen mitten av 1000-talet, en man 100 år senare, ett barn mellan 1220-1390 e.Kr.
		Runristning	L2008:3359	Intill		6 fragment från gravhäll.
		Runristning	L2012:7579	Intill		Runsten.
		Runristning	L2012:8218	Intill		Runsten.
		Stensättning	L2012:7851	Intill		Rund.
		Stensättning	L2012:7601	Intill		Rund.
		Stensättning	L2012:7629	Intill		Rund.
		Stensättning	L2012:7904	1,2 km		Rund.
		Stensättning	L2012:7809	1,7 km		Rund.
		Stensättning	L2012:8492	1,3 km		Rund.
		Stensättning	L2012:8046	1,6 km		Oval.
		Stensättning	L2012:8305	2 km		Rund.
		Stensättning	L2012:7714	2 km		Rund.
		Stensättning	L2012:7715	2 km		Kvadratisk.
		Stensättning	L2012:8306	2 km		Rund.
		Stensättning	L2012:8499	1,6 km		Kvadratisk.
Herrestad	1112 ±5 år (dendrokronologi).	Fyndplats	L2008:7872	Intill		2 keramikskärvor, daterade till yngre bronsålder-äldre järnålder.
		Gravvård	L2009:9565	Intill		Gravhäll, fragment, ornerad. Tidigmedeltida.
		Hägnad	L2009:9598	1,3 km		Stensträng cirka 200 meter.
		Runristning	L2012:7920	Intill		Kalkstenshällsfragment.
		Runristning	L2012:8182	Intill		Kalkstenshällsfragment.
		Runristning	L2012:8502	Intill		Kalkstenshällsfragment.
		Runristning	L2012:8503	Intill		Kalkstenshäll.
		Runristning	L2012:8519	Intill		Kalkstenshällsfragment.
Hov	Mitten av 1100-talet	Boplat	L2008:635	Intill		2 mynt av silver daterade till 1002-1014 e.Kr. respektive 1056-1106 e.Kr., 1 remsöja, 1 slät ring, 1 ströning och 2 fragment av relieflister av kopparlegering, 1 ringkors, med mera. Alla daterbara fynd från yngre järnålder-senmedeltid
		Fyndplats	L2008:547	Intill		Ett fragment, fotliknande, av kopparlegering. Datering till yngre järnålder-medeltid.
		Fyndplats	L2008:643	Intill		Ett fragment av en relieflist, av kopparlegering. Datering till yngre järnålder-medeltid.
		Fyndplats	L2008:567	Intill		En smälta, av kopparlegering. Datering till yngre järnålder-medeltid.
		Fyndplats	L2008:614	Intill		Ett fragment av urnes-spänne i silverhaltig legering och 3 smältor av kopparlegering. Datering till yngre järnålder-medeltid.
		Fyndplats	L2012:9434	1,9 km		Fyndplats för runstensfragment.
		Grav - uppgift om typ saknas	L2012:8923	1,4 km		2 skelett påträffades i samband med bortsprängning av sten.

		Grav övrig	L2012:8922	Intill		Gravtumba/gravvalv. Bestod av bottenhäll, 2 sidohällar, 2 gavelhällar samt 3 fragment av 1 spräckt, odekorerad lockhäll. Innehöll 2 separata begravningar. Den undre, primär i tråkista varav 20 spikar återströ.
		Gravfält	L2012:7806	1,4 km		9 runda stensättningar och 1 rest sten.
		Gravfält	L2012:8905	1,4 km		11 runda stensättningar och 1 rest sten.
		Hög	L2012:8405	2 km		Oval form.
		Kyrka/kapell	L2008:5527	Intill		151 fragment av tidigkristna gravonument (eskilstunakistor) har tillvaratagits, cirka 100 ytterligare fragment i kyrkmurarna: dessa kopplas till en träkyrka.
		Runristning	L2012:8696	Intill		87 kalkstenshällsfragment.
		Runristning	L2012:8753	Intill		2 kalkstenshällsfragment, reliefhuggna.
		Runristning	L2012:9349	Intill		4 runornerade ornerade kalkhällsfragment.
		Runristning	L2012:8466	0,5 km		Runsten.
		Stensättning	L2012:8920	1,4 km		Rund
		Stensättning	L2012:8921	1,4 km		Rund
Kumla	Första hälften av 1200-talet	Färdväg	L2011:3166	1 km		Stenlagd gata genom byn?
		Grav markerad av sten/block	L2011:3247	1 km		Rest sten.
		Grav markerad av sten/block	L2011:3248	1 km		Rest sten.
		Grav markerad av sten/block	L2011:2642	1,3 km		Rest sten.
		Hög	L2012:6815	0,6 km		Rund.
		Hög	L2012:6224	1 km		Oval
		Hög	L2011:2645	1 km		Rund.
		Hög	L2011:2646	1,5 km		Rund.
		Runristning	L2011:3250	1,3 km		Runsten.
		Runristning	L2011:3249	1,3 km		Runsten.
Källstad	Under 1100-talet	Fyndplats	L2011:2662	1 km		1 pärla, svartpärla med omspunna vita och gula trådar, 1 spetspets och 1 spänne.
		Gravfält	L2011:2687	1,6 km		Vid grundgrävning 1968 hittades 4 människoskelett.
		Hög	L2011:3285	1,4 km		Rund.
		Hög	L2011:3260	2 km		Rund.
		Kyrka/kapell	L2008:5528	Intill		Det äldre vapenhuset och långhuset påträffades vid en antikvarisk kontoll, samt ett tiotal byggnadsstenar, behuggna kalkstenar i kyrkogårdsägret.
		Stensättning	L2011:2659	1,6 km		Rund.
		Övrigt	L2009:9749	Intill		Stenpackning. Kan eventuellt röra sig om nedgrävd röjningssten.
Roglösa	1100-talet (en träkyrka innan)	Färdväg	L2009:9777	Intill		Finns markerad på en karta från 1779 över Roglösa. Den norra vägen är cirka 550 meter och den södra cirka 550 meter.
		Grav markerad av sten/block	L2011:8637	1,5 km		Rest sten.
		Grav - uppgift om typ saknas	L2009:9760	0,8 km		Enligt karta från 1773 över Åsby finns det markerat ett ant. rundlar.
		Gravfält	L2011:9268	1,5 km		3 högar och 2 stensättningar.
		Gravfält	L2011:8640	1,4 km		6 kvadratiske stensättningar, 37 runda stensättningar och 6 resta stenar.
		Hägnad	L2011:8724	1,2 km		Stensträng 45 meter.
		Hägnad	L2011:9425	2 km		Stensträng 130 meter.
		Runristning	L2011:8519	Intill		7 kalkstenshällsfragment.
		Stenkistgrav	L2009:7920	Intill		Skelett från en man i 45-års åldern.
		Stenkrets	L2011:8701	1,6 km		Domarring.
		Stensättning	L2011:9266	1,5 km		Höglignande.
		Stensättning	L2011:9267	1,5 km		Kvadratisk.
		Stensättning	L2011:9283	1,7 km		Rund.
		Stensättning	L2011:8587	1,5 km		Rund.
		Stensättning	L2011:8655	1,4 km		Rund.
		Stensättning	L2011:9263	1,7 km		Treudd.
Rök	1100-talet	Fossil åker	L2011:9056	1,7 km		Stensträng 150 meter, gammal åkermark med röjningsrösen, skärvstenshög.
		Färdväg	L2011:8841	Intill		En konstruerad gata är byggd ovanpå den ursprungliga stenläggningen.
		Grav- och boplatsoområde	L2011:8680	1,4 km		4 runda stensättningar och 6 skärvstenshögar.
		Grav- och boplatsoområde	L2011:8604	1,5 km		16 runda stensättningar, 1 skärvstenshög, 1 husgrund (?).
		Gravfält	L2011:9230	1,7 km		3 runda stensättningar, 1 kvadratisk stensättning och 1 rest sten.
		Gravfält	L2011:9436	1,3 km		29 runda stensättningar och 1 treudd.
		Gravfält	L2011:8302	1,7 km		9 runda stensättningar.
		Gravfält	L2011:9074	1,8 km		39 runda stensättningar och 1 kvadratisk stensättning.
		Hägnad	L2011:8610	1,7 km		Stensträng 80 meter.
		Hägnad	L2011:8666	1,7 km		Stensträng 100 meter.
		Hägnad	L2011:9311	1,9 km		Stensträng 100 meter.
		Hägnad	L2011:8448	1,6 km		Stensträng 120 meter.
		Hägnad	L2011:8416	1,5 km		Stensättning (?) rund. Stensträng cirka 25 meter.
		Hägnad	L2011:8441	1,7 km		Stensträng 150 meter.
		Hägnad	L2011:9157	1,8 km		Stensträng 100 meter.
		Hägnadssystem	L2011:9001	1,9 km		Stensträngssystem 900 meter.
		Hägnadssystem	L2011:9071	2 km		Stensträngssystem, totalt 1500 meter fördelat på 10 stensträngar.
		Hägnadssystem	L2011:9313	1,7 km		Stensträngssystem 175 meter fördelat på 3 strängar. 2 strängar bildar en kort fägata.
		Hägnadssystem	L2011:8688	1,8 km		Stensträngssystem 620 meter, bestående av 3 stensträngar.
		Hög	L2011:9304	1,7 km		Rund.
		Hög	L2011:9132	1,8 km		Rund.
		Hägnadssystem	L2010:9761	1,8 km		Stensträngssystem 265 meter.
		Hägnadssystem	L2010:9643	1,5 km		Cirka 7350 meter
		Hägnadssystem	L2010:9709	1,5 km		Stensträngssystem 480 meter bestående av 3 stensträngar.
		Hägnadssystem	L2010:9040	1,9 km		Cirka 5700 meter bestående av 95 stensträngar.
		Hägnadssystem	L2010:9123	1,8 km		Stensträngssystem 800 meter bestående av 9 stensträngar.
		Hög	L2010:5963	0,6 km		Rund.
		Hög	L2009:7438	0,7 km		Rund.
		Hög	L2009:7491	0,7 km		Rund.
		Hög	L2009:7549	1 km		Rund.
		Kyrka/kapell	L2010:9628	0,9 km		Väderstad kyrkoruin.
		Kyrka/kapell	L2010:9248	0,9 km		Ödekyrkogård.
		Kyrka/kapell	L2010:9998	0,9 km		Harstad kyrkoruin.
		Runristning	L2010:9191	0,8 km		Runsten. Intill Väderstad kyrkoruin.
		Runristning	L2010:9415	0,9 km		Runsten. Intill Harstads kyrkoruin.

		Runristning	L2011:9303	Intill		Rökstenen. Flyttad? Man vet inte exakt vart stenens ursprungliga plats var.
		Stensättning	L2011:8677	1,3 km		Beskrivning av 4 stensättningar.
		Stensättning	L2011:9308	1,3 km		Samma beskrivning som ovan.
		Stensättning	L2011:9316	1,3 km		Samma beskrivning som ovan.
		Stensättning	L2011:9307	1,3 km		Rund.
		Stensättning	L2011:8617	1,5 km		Närmast rund.
		Stensättning	L2011:8447	2 km		Rund.
		Stensättning	L2011:9077	2 km		Oregelbunden.
		Stensättning	L2011:8773	1,4 km		Rund.
		Stensättning	L2011:8774	1,5 km		Rund.
		Stensättning	L2011:8301	1,6 km		Rund.
		Stensättning	L2011:8914	1,6 km		Treudd.
		Stensättning	L2011:9400	1,6 km		Treudd.
		Stensättning	L2011:9401	1,6 km		Treudd.
		Stensättning	L2011:8910	1,6 km		Rund.
		Stensättning	L2011:8911	1,7 km		Rund.
		Stensättning	L2011:9131	1,8 km		Kvadratisk.
		Stensättning	L2011:8522	2 km		Oregelbunden.
		Stensättning	L2011:9129	1,7 km		Rund.
		Stensättning	L2011:8673	1,7 km		Rund.
		Stensättning	L2011:9073	1,7 km		Rund.
Strå	1100-talets slut	Grav - uppgift om typ saknas	L2010:1951	2 km	Har vid olika tillfällen påträffats pärlor, ringar av silver, brons, med mera.	Borttaget gravfält.
		Grav - uppgift om typ saknas	L2010:2173	0,7 km	Lerkärl, brända ben, halsring, 2 mindre spännen av brons.	Borttaget gravfält.
		Stensättning	L2010:2552	1,9 km		Rund, högljknande.
Svanshals	1100talet	Gavfält	L2010:3408	1,5 km	Slagen flinta, keramik, 2 mindre järnföremål.	Bortolat gravfält, men ska ha funnits högar och minst 1 rest sten samt 1 stensättning. Brandlager samt koncentrationer med kol, brända ben (människa, häst, nöt, får/get och hund) och bränd lera. C14-analys av ben daterat till 615-665 e.Kr.
		Grav markerad av sten/block	L2010:3753	0,5 km		Rest sten.
		Grav markerad av sten/block	L2010:3984	0,6 km		Rest sten.
		Hög	L2010:3846	1,9 km		Rund
Väderstad	1830	Begravningsplats	L2010:9779	Intill		Ödekyrkogård.
		Begravningsplats	L2010:9991	0,9 km		Ödekyrkogård.
		Boplat	L2020:1054	0,4 km		Vikingatida boplatsslämning. Kulturlager och stolphål.
		Boplat	L2022:4243	1,4 km		14C dateringar till yngre romersk järnålder. Härदार, gropar och stolphål i åkermark.
		Fossil åker	L2012:646	1,8 km		Blockformig.
		Fossil åker	L2009:7555	2 km		1 åkerterrass och 10 odlingsrösen.
		Fossil åker	L2010:9765	2 km		Röjningsröseområde.
		Fossil åker	L2010:6032	2 km		35 röjningsrösen, 2 rester efter härदार och 1 stensträng.
		Färdväg	L2009:7442	1,4 km		950 meter. Löper mellan Vistad och västerut mot Väderstad.
		Färdväg	L2009:7483	0,6 km		720 meter. Vägen utgår från Väderstads ödekyrkogård och går mot Harsats ödekyrkogård.
		Färdväg	L2009:7481	1,1 km		Hälväg 70 meter.
		Färdväg	L2010:5879	1,3 km		Hälväg 55 meter.
		Färdväg	L2009:7448	1,9 km		Stensträng 100 meter.
		Färdvägssystem	L2009:7422	1,1 km		Hälvägssystem bestående av 2 halvågar delvis löpande parallellt, 90 meter.
		Färdvägssystem	L2010:5516	1,9 km		2 halvågar.
		Grav- och boplatsoområde	L2010:9503	1,5 km		12 fornlämningar: 7 runda stensättningar, 1 kvadratisk, 4 skärvtenshögar
		Gravfält	L2010:9538	0,8 km		1 hög och 19 runda stensättningar.
		Gravfält	L2010:9249	1,1 km		3 kvadratiske stensättningar, och 7 runda stensättningar.
		Gravfält	L2010:9350	1,7 km		1 kvadratisk stensättning och 3 runda stensättningar.
		Gravfält	L2009:66	1,8 km		Oregelbunden stensättning.
		Gravfält	L2010:5595	1,8 km		5 resta stenar.
		Gravfält	L2010:5880	1,7 km		1 rund stensättning och 2 kvadratiske stensättningar.
		Gravfält	L2010:9561	1,8 km		1 kvadratisk stensättning och 1 rund stensättning.
		Gravfält	L2010:9396	1,5 km		1 röse, 2 runda stensättningar och 4 kvadratiske stensättningar.
		Gravfält	L2010:9419	1,7 km		9 runda stensättningar.
		Husgrund, förhistorisk/medeltid	L2009:7420	1,3 km		Husgrundterrass.
		Hägnad	L2009:2	0,7 km		Stensträng 350 meter.
		Hägnad	L2008:1534	0,8 km		Stensträng 260 meter.
		Hägnad	L2010:6090	1,3 km		Stensträng 27 meter.
		Hägnad	L2010:9046	1,3 km		Stensträng 60 meter.
		Hägnad	L2010:9045	1,4 km		Stensträng 25 meter.
		Hägnad	L2010:9626	1,6 km		Stensträng 120 meter.
		Hägnad	L2009:7533	1,8 km		Stensträng 55 meter.
		Hägnad	L2009:7502	2 km		Stensträng 60 meter.
		Hägnad	L2010:9022	2 km		Stensträng 100 meter.
		Hägnad	L2010:8978	0,7 km		Stensträng 95 meter.
		Hägnad	L2010:9029	1,4 km		Stensträng 40 meter.
		Hägnad	L2010:9048	1,7 km		Stensträng 50 meter.
		Hägnad	L2010:5518	1,4 km		Stensträng 100 meter.
		Hägnad	L2010:5519	1,5 km		Stensträng 20 meter.
		Hägnad	L2010:9180	1,7 km		Stensträng 50 meter.
		Hägnadssystem	L2010:9546	1 km		Stensträngssystem 1050 meter, bestående av 7 strängar. Två strängar bildar två fågator.
		Hägnadssystem	L2010:9114	1 km		Stensträngssystem 1550 meter bestående av 12 stensträngar.
		Hägnadssystem	L2010:9030	1,3 km		stensträngar. 2 stensträngar löper parallellt och bildar en fågata.
		Hägnadssystem	L2009:7503	1 km		Stensträngssystem 200 meter bestående av 2 stensträngar.
		Hägnadssystem	L2010:9682	1,3 km		Stensträngssystem 410 meter bestående av 4 stensträngar.
		Runristning	L2010:9416	0,9 km		Runsten. Intill Harstads kyrkoruin.
		Runristning	L2009:51	0,9 km		Runsten. "100 famnar" från Harstads kyrkoruin.
		Röjningsröse	L2010:9106	1,8 km		Närmast rund.
		Stenkrets/stenrad	L2010:9127	1,6 km		Domarring.
		Stenkrets/stenrad	L2010:9128	1,6 km		Domarring.
		Stenkrets/stenrad	L2010:9827	1,6 km		Domarring.
		Stensättning	L2010:9560	0,4 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9633	1 km		Kvadratisk.
		Stensättning	L2009:7559	0,9 km		Rund.
		Stensättning	L2009:7567	0,9 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9614	0,9 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9910	0,9 km		Rund.

		Stensättning	L2010:9253	1 km		Rund.
		Stensättning	L2009:7546	1 km		Närmast rund.
		Stensättning	L2010:9252	1 km		Kvadratisk.
		Stensättning	L2008:1433	0,9 km		Kvadratisk.
		Stensättning	L2008:1438	0,8 km		Rund.
		Stensättning	L2008:1437	0,8 km		Rund.
		Stensättning	L2009:50	0,6 km		Rund.
		Stensättning	L2010:6014	0,6 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9014	0,7 km		Rund.
		Stensättning	L2009:7492	0,7 km		Kvadratisk.
		Stensättning	L2009:7431	0,7 km		Rund.
		Stensättning	L2009:7472	0,7 km		Rund.
		Stensättning	L2009:7482	0,7 km		Rund.
		Stensättning	L2009:7550	0,7 km		Rund.
		Stensättning	L2009:3	0,8 km		Rektangulär.
		Stensättning	L2010:8922	1 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9595	1 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9627	0,9 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9594	1 km		Kvadratisk.
		Stensättning	L2010:9028	1,3 km		Rund.
		Stensättning	L2010:6456	1,3 km		Rund.
		Stensättning	L2010:6457	1,3 km		Kvadratisk.
		Stensättning	L2009:7488	1,5 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9681	1,6 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9824	1,6 km		Rektangulär.
		Stensättning	L2010:8961	1,8 km		Rund.
		Stensättning	L2009:7486	1,7 km		Rund.
		Stensättning	L2010:8960	1,7 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9707	2 km		Kvadratisk.
		Stensättning	L2010:9153	0,8 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9154	0,8 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9389	0,8 km		Treudd.
		Stensättning	L2010:9388	0,8 km		Oregelbunden.
		Stensättning	L2010:8977	0,8 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9332	1 km		Oregelbunden.
		Stensättning	L2009:65	1 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9497	1,1 km		Kvadratisk.
		Stensättning	L2010:9498	1,1 km		Kvadratisk.
		Stensättning	L2010:8981	1,1 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9764	1,3 km		Kvadratisk.
		Stensättning	L2010:9484	1,2 km		Kvadratisk.
		Stensättning	L2010:8976	1,4 km		Oregelbunden.
		Stensättning	L2010:9481	1,4 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9038	1,4 km		Rund.
		Stensättning	L2009:45	1,5 km		Rund.
		Stensättning	L2009:46	1,5 km		Rund.
		Stensättning	L2010:5501	1,8 km		Oregelbunden.
		Stensättning	L2010:9402	1,8 km		Treudd.
		Stensättning	L2010:6091	1,7 km		Kvadratisk.
		Stensättning	L2010:6105	1,7 km		Rund.
		Stensättning	L2010:5897	1,8 km		Kvadratisk.
		Stensättning	L2010:8984	1,8 km		Kvadratisk.
		Stensättning	L2010:9502	1,9 km		Rund.
		Stensättning	L2010:8967	1,8 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9620	1,8 km		Rund.
		Stensättning	L2009:70	1,9 km		Rund.
		Stensättning	L2010:8968	1,9 km		Rund.
		Stensättning	L2009:69	1,9 km		Kvadratisk.
		Stensättning	L2010:9758	1,7 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9244	1,6 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9295	1,7 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9903	1,7 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9904	1,6 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9537	1,6 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9243	1,7 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9848	1,7 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9888	1,7 km		Kvadratisk.
		Stensättning	L2010:9780	1,6 km		Rund.
		Stensättning	L2010:9512	1,5 km		Oregelbunden.
		Stensättning	L2010:9513	1,6 km		Rund.
		Terrassering	L2009:7490	0,7 km		Rektangulär terrassering.
		Terrassering	L2009:7532	2 km		Åkerterrass.
Västra Tollstad	1100-talet	Begravningsplats	L2009:2026	2 km		Ödekyrkogård. Flertalet skelettgravar samt ornerade gravstenshällar har påträffats.
		Boplats	L2009:1643	2 km		Kulturlager, fortsättning av det som grävts vid Sverkersgården.
		Fossil åker	L2009:1642	2 km		Röjningsröseområde.
		Fossil åker	L2009:9378	1 km		Svarfärgat lerigt molager med skärvsten.
		Fyndplats	L2009:9621	2 km		8 metalfynd; 1 nyckel, 1 treflikigt spänne, 1 runt spänne (mellersta vikingatid), 1 järnbrödd, 1 slagklump.
		Fyndplats	L2009:2116	1,3 km		Svärd i slida, i Vättern.
		Fyndplats	L2009:1465	1,6 km		Blyband.
		Grav	L2010:6397	0,5 km		Skelettfynd.
		Grav- och boplatsoområde	L2008:501	0,7 km		Ett område med cirka 420 lämningar. 10 flatmarksgravar och 410 boplatslämningar. Man har hittat brända ben, kolbitar och keramikfragment i flatmarksgravarna.
		Kyrka/kapell	L2009:1466	1,5 km		Sverkerskapellet.
		Kyrka/kapell	L2009:2075	2 km		Kyrkoruin och ödekyrkogård.
		Runristning	L2009:1610	Intill		3 stycken.
		Stensättning	L2009:1369	Intill		Rund.
		Stensättning	L2009:2140	2 km		Oregelbunden.
		Stensättning	L2009:1483	1,8 km		Rund.
		Stensättning	L2009:2294	1,4 km		Stenring, borttagen. Påträffat skelettdelar.
Väversunda	1160-tal	Boplats	L2009:9555	1,4 km		Boplats (troligtvis stenålder) men överlagrad av lämningar från järnålder, mest sannolikt gravar.
		Flatmarksgrav	L2009:2145	1,3 km	Metkrok av horn, keramik, flintkärna, kvartsavslag, ben	Flatmarksgravfält. 3 flatmarksgravar.
		Fossil åker	L2009:1892	2 km		Bestående av ett röjningsröseområde med ett 100-tal rösen.
		Fossil åker	L2009:1593	2 km		Röjningsröseområde.
		Fyndplats	L2009:1508	1,4 km		Holxyxa av brons.
		Färdväg	L2009:2305	Intill		Cirka 37 meter, delvis stenlagd.
		Färdväg	L2009:2359	Intill		Cirka 4 meter meter.
		Färdväg	L2009:1744	Intill		Cirka 110 meter.

	Färdväg	L2009:2304	Intill	Cirka 30 meter.
	Färdväg	L2022:9899	Intill	Cirka 11,5 meter.
	Färdväg	L2009:1893	2 km	Hålväg, cirka 150 meter.
	Färdväg	L2009:2377	2 km	Hålväg, cirka 100 meter.
	Färdväg	L2009:2362	2 km	Hålväg, cirka 850 meter.
	Färdväg	L2009:1592	2 km	Hålväg, cirka 200 meter.
	Färdväg	L2009:1680	1,5 km	Hålväg, cirka 380 meter.
	Färdväg	L2009:1679	1,7 km	Hålväg, cirka 150 meter.
	Färdväg	L2009:2852	1,7 km	Hålväg, cirka 410 meter.
	Färdväg	L2009:2378	1,9 km	Hålväg, cirka 170 meter.
	Färdväg	L2009:9936	Intill	På kartan kan man tydligt se hur vägen går till/från kyrkan.
	Grav markerad av sten/block	L2008:26	1,5 km	Rest sten.
	Grav markerad av sten/block	L2009:2081	1,5 km	Rest sten.
	Grav markerad av sten/block	L2009:2345	1,5 km	Rest sten.
	Grav markerad av sten/block	L2009:2346	1,5 km	Rest sten.
	Grav - upplift om typ saknas	L2011:8796	2 km	Skelett och en stenysa.
	Gravfält	L2009:2143	1,3 km	20 klumpstenar
	Gravfält	L2009:1497	1,3 km	Flatmarksgravfält. 4 skelettgravar, 1 brandgrav. Ytterligare gravar antas kvarligga i området.
	Hög	L2009:9863	2 km	Rund.
	Hög	L2009:1599	1,4 km	Rund.
	Hög	L2009:2848	1,6 km	Rund.
	Hög	L2009:2082	2 km	Enligt tradition tings- och galgplats.
	Runristning	L2009:1583	Intill	11 runstensfragment och 1 runristning i dörr.
	Runristning	L2009:2222	Intill	13 runristade och ornerade kalkstensfragment och 4 ristade fragment.
	Stensättning	L2009:2329	1,1 km	Domarring.
	Stensättning	L2009:1730	1,1 km	Stensättning, rund.
	Stensättning	L2009:9846	1,1 km	Stensättning, övertorvad.
	Stensättning	L2008:12	1,5 km	Stensättning, oregelbunden.